

KRATKA ZGODOVINA PSIHOTERAPIJE NA SLOVENSKEM¹²

Uvod

Z zgodovino slovenske psihoterapije sem se začel bolj sistematično ukvarjati leta 2001, ko naju je z Jankom Bohakom Alfred Pritz povabil, da napiševa poglavje o slovenski psihoterapiji za knjigo *Globalized Psychotherapy* (Bohak in Možina, 2002ab). Že takrat sem ugotovil, da je o tem zelo malo napisanega in sem opravil nekaj intervjujev (npr. z Milošem Kobalom, Bernardom Stritihom), da sem si s tem pomagal izrisati bolj jasno sliko. Od takrat mi tema ne da miru, tudi zato, ker gre za polpreteklo zgodovino, v kateri sem pred tridesetimi leti stopil na psihoterapevtsko pot in aktivno sodeloval v številnih dogodkih, ki jih v tem članku opisujem.

Ključne faze v razvoju slovenske psihoterapije

Na osnovi Pritzovega kratkega prikaza zgodovine avstrijske psihoterapije (Pritz, 2002) sem oblikoval ključne razvojne korake oz. faze razvoja psihoterapije na Slovenskem (Možina, 2008):

- **faza nastavkov in predhodnikov** v 19. stoletju in prej: V tej fazi predhodniki in odkritelji psihoterapijo razvijajo kot obliko človekovega duhovnega iskanja in kot prakso pod različnimi imeni. V 19. stoletju je predvsem pomembno odkrivanje učinkov hipnoze in njena uporaba za zdravljenje duševnih motenj (Mesmer, Charcot, Liebault, Bernheim), kar pa ni privedlo do sistematskega razvoja psihoterapije do konca 19. stoletja, do Sigmunda Freuda (1856–1939), utemeljitelja psihoanalize. Če upoštevamo Ellenbergerjevo mnenje (cit. v Erić, 2006), da je vsak, ki je v zgodovini imel vlogo zdravilca (šamani, vrači, svečeniki, filozofi, teologi, zdravniki), v zdravljenju kazal psihoterapevtske elemente, ki so imeli velik pomen, pa če so se tega zavedali ali pa ne, potem bi tudi v Sloveniji lahko našli zanimive posameznike, ki so delovali kot zdravitelji, pa bi v njihovi zdravilski praksi tudi lahko našli marsikakšen element hipnoze oz. magnetizma (npr. Jurij Humar, ljudski zdravnik, karizmatični duhovnik in zdravilec, ki je od 1876 do 1890 deloval na Primorskem na Dolenjskem (Periček Krapež, 2007)).
- razvoj psihoanalize kot organiziranega družbenega gibanja: V primerjavi z Avstrijo smo okoli šestdeset let te faze zamudili, zato sem jo v Sloveniji poimenoval **faza zamujenih priložnosti** (1900 do 1960). Freud je utemeljil psihoanalizo, ki jo laiki še danes enačijo s psihoterapijo³. To mu je uspelo zato, ker ni razvil psihoanalize le kot psihoterapevtske

¹ Članek posvečam Leopoldu Bregantu, začetniku slovenske psihoterapije, ki mi je z očetovsko avtoriteto in oporo pomagal pri vstopanju na poklicno pot psihoterapevta.

² Članek je izšel v knjigi Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. (2011). Psihoterapija. Ljubljana: IPSA: str. 11-55.

³ Psihoterapija se je že v prvi polovici dvajsetega stoletja razvijala po številnih tokovih. Naj na tem mestu omenim vsaj nekatere. Že samo na Dunaju se je v drugem desetletju dvajsetega stoletja razvila druga psihoterapevtska šola, ti. individualna psihologija Alfreda Adlerja (1870-1937). Zаметki tretje dunajske šole, ti. logoterapije Viktorja Frankla (1905-1997), so se začeli med obema vojnama, uveljavitev pa je doživela po drugi svetovni vojni (Ramovš, 2010). V Švici je razvijal svoja dognanja Carl Gustav Jung (1875 – 1961), ki se je sicer ogrel za Freudovo psihoanalizo, vendar mu njegova dogmatičnost ni ustrezala in je njegove temeljne koncepte razširil. Šele njegovi učenci pa so pred njegovo smrtjo razvili samostojen pristop, ti. analitično psihologijo. Med obema vojnama se je začela razvijati tudi vedenjska terapija, ki je doživela svoj razcvet v petdesetih in šestdesetih letih (Antony in Roemer, 2003) podobno kot družinska terapija (Možina, Štajduhar, Kačič, Šugman Bohinc, 2010). V prvi polovici dvajsetega stoletja so se razvijale tudi ti. eksistencialno-humanistične

metode in ni vplival le na krog sodelavcev, ampak je bil izjemno ploden in dober pisec oz. pisatelj (dobil je na primer prestižno literarno Goethejevo nagrado), tako da so njegova dela postala del evropske kulture. Po njegovi zaslugi se je psihoanaliza razvila tudi kot filozofija in orodje (samo)spoznavanja onstran patološkega. Hkrati je bil neumoren organizator in vodja psihoanalitičnega gibanja, ki je razvilo sistematično izobraževanje, redna strokovna srečanja, bogato izdajateljsko in danes bi rekli promocijsko dejavnost. S tem je dal zgled, kako je možno celostno razvijati stroko oz. organizirati psihoterapijo kot avtonomno družbeno gibanje.

- **razvoj psihoanalitskega izobraževanja pomeni rojstvo slovenske psihoterapije in njena otroška leta** (1960 – 1980): začetek sistematičnega izobraževanja iz neoanalitskega pristopa Schultz-Henckeja je obeležilo rojstvo slovenske psihoterapije in njena otroška leta, povezujemo pa ga z Leopoldom Bregantom;
- **promocija psihoterapije preko publikacij** se je začela sredi sedemdesetih letih;
- **razvoj različnih psihoterapevtskih pristopov** s programi izobraževanja, ki se postopno razvijajo do visoke strokovne ravni, je značilen za mladostniško obdobje slovenske psihoterapije, ki se je začelo v osemdesetih letih;
- **oblikovanje krovnih organizacij**, ki preko posameznikov ali organizacij povežejo različne psihoterapevtske pristope za uveljavitev psihoterapije kot avtonomnega poklica pomeni prehod v zgodnje odraslo obdobje slovenske psihoterapije. V Sloveniji je do tega prišlo leta 1998 z ustanovitvijo Slovenske krovne zveze za psihoterapijo, po drugi strani pa je delno prevzemalo vlogo krovne organizacije tudi Združenje psihoterapevtov Slovenije, ki se je istega leta oblikovalo iz Psihoterapevtske sekcije Slovenskega zdravniškega društva;
- **reguliranje področja z zakonom o psihoterapevtski dejavnosti**, ki ureja izobraževanja in usposabljanja preko akreditiranja izobraževalnih ustanov in programov, sistem licenc (register psihoterapevtov) in etični nadzor. Leta 2006 je bila pod okriljem Ministrstva za zdravje ustanovljena Delovna skupina za pripravo zakona o psihoterapevtski dejavnosti;
- **integracija izobraževanja in usposabljanja iz psihoterapije v akademski svet** in razvijanje mreže univerz, ki imajo psihoterapevtske programe. Pri akademizaciji psihoterapije je hkrati pomembno povezovanje akademskih institucij z društvi in inštituti različnih psihoterapevtskih pristopov, saj univerze velikokrat težko zagotovijo , supervidirano psihoterapevtsko prakso in / ali osebno izkušnjo;
- **integracija psihoterapije v sistem javnega zdravstva**. Do zdaj v Sloveniji lahko opravljajo psihoterapevtske storitve le klinični psihologi in psihiatri, tudi če nimajo opravljenega izobraževanja in usposabljanja za poklicnega psihoterapevta.

Ko se oziram v preteklost, so se zgornje faze že bolj ali manj jasno izrisale, v prihodnosti pa bo slovenska psihoterapija dobila zrelo odraslo podobo predvsem s sprejetjem zakona o psihoterapevtski dejavnosti. Ta bo omogočil doseganje nove kvalitativne ravni, npr. preko celovitejše integracije psihoterapije v sistem javnega zdravstva in številnih drugih posledic. Razdelitev na faze je seveda pomembna zaradi pregledne ureditve obsežnega zgodovinskega gradiva, dejansko pa se seveda faze tudi prepletajo oz. se dogajajo vzporedno. V tem članku sem se osredotočil na fazo zamujenih priložnosti, rojstvo slovenske psihoterapije, njena otroška in mladostniška leta in na oblikovanje krovnih organizacij. Ostale faze oz. stopnje

psihoterapije, preko avtorjev, ki se niso strinjali z mehanicističnim behaviorizmom in Freudovim intrapsihičnim determinizmom (npr. William James, Otto Rank, že omenjeni Jung, Henry Murray), in ki so v šestdesetih prerasle v zrelo in prepoznavno gibanje (Schneider, 2003). V štiridesetih in petdesetih je razvil na klienta usmerjeno terapijo Carl Rogers (Bohart, 2003).

razvoja pa sem bolj podrobno prikazal v članku Psihoterapija v Sloveniji danes in jutri (Možina, 2010).

Faza zamujenih priložnosti (1900 – 1960)

Odločilen začetni razvojni korak v razvoju psihoterapije, ki je bil ob prelomu devetnajstega v dvajseto stoletje povezan s Freudom in razvojem psihoanalize, je Slovenija žal kljub bližini Dunaja zamudila (Lunaček, 1994).

»Dunaj, kjer je Freud delal skoraj vse svoje življenje, je tudi mesto, kjer so Slovenci študirali v tistem času, ko je bila Slovenija del Avstro-Ogrske monarhije. Med njimi je bilo veliko študentov medicine in psihiatrov. Pomembna osebnost je bil Alfred Šerko (1879-1938), ki se je v letih 1902-1903 kot študent logike in psihologije udeleževal Freudovih predavanj. Kasneje je Šerko postal svetovno znan zaradi svojih poskusov z meskalinom in svojega prispevka pri raziskovanju parafrenije. Po prvi svetovni vojni se je vrnil v Slovenijo, kjer je postal naš največji strokovnjak na področju psihiatrije, ugleden univerzitetni profesor in kasneje tudi rektor ljubljanske Univerze. Na žalost je močno nasprotoval Freudovim teorijam⁴« (Lunaček, 1992, str. 360).

»Ko se je po prvi svetovni vojni psihoanaliza iz svoje dunajske zibelke hitro širila po Evropi, se je v Sloveniji zanjo najbolj zanimala generacija mladih umetnikov, rojenih okrog 1900. Pomembno je, da omenimo vsaj dva: Slavko Grum in Vladimir Bartol. Oba sta se ostro sprla s profesorjem Šerkom, ki je poskusil zmanjšati njun vpliv. Grum je bil pomemben umetnik (po poklicu tudi zdravnik) in je okrog leta 1930 imel velik uspeh z eno izmed svojih ekspresionističnih dram (Dogodek v mestu Gogi). Njegova dela so polna psihoanalitičnih aluzij. Bartol je bil izredno izobražen človek, ki je že v starosti petindvajsetih let pridobil dva doktorata: iz filozofije in biologije. Skrbno je študiral vsa Freudova objavljena dela in tudi spremljal druge sodobne psihoanalitične avtorje. Še posebno pa ga je zanimala praktična psihoanaliza. Bil je tudi prvi, ki je resnično poskusil s psihoanalitično prakso⁵. Populariziral je psihoanalizo s članki v različnih revijah in na radiu, istočasno pa je bila psihoanaliza tudi predmet njegovih literarnih del, npr. zbirka kratkih novel Al Araf in pa roman Čudež na vasi, ki spada med redkosti v zgodovini psihoanalize, saj je glavna oseba mlad študent psihologije, ki s psihoanalitsko metodo reši nevrotične probleme kmečkega dekleta. Vendar je po letu 1934 zanimanje za psihoanalizo pojenjalo in psihoanalitski krog se ni oblikoval« (Lunaček, 1992, str. 360).

Milčinski v predgovoru k prvemu slovenskemu prevodu Freudovega dela piše, da je bil „službeni odnos zastopnikov naše javnosti do Freudovih nauk bolj in dlje kot marsikje drugod izrazito odklonilen. Katoliškim krogom brezbožniški in pohujšljivo opolzke, je bil Freud tudi vplivnim liberalnim strokovnjakom (npr. Šerku) neznanstven in smešno

⁴ »Leta 1934 je Alfred Šerko izdal knjigo O psihoanalizi. V osmih poglavjih – Podzavestna duševnost, Spolnost, Narcizmus, Ideal jaza, Teorija nagonov, Problem kulture, Problem religije, Sanje – avtor z veliko erudicijo in nemajhno literarno veščino kot prvi predstavi širšemu krogu slovenskih razumnikov teorijo psihoanalize. V uvodu zapiše, da ni bilo lahko najti načina pisanja o tem tako modernem, tako obširnem in tako spornem vprašanju. Ko navidez na naklonjen način predstavi Freudov nauk, pa v zadnjem, devetem poglavju z njim prav neusmiljeno obračuna.« (Felc, 1996, str. 64-65)

⁵ Lunaček (1994, str. 139) piše o Bartolovi psihoanalitični praksi takole: »Ohranjeni so zapisi njegovih seans. Sam sem imel v rokah že obledele lističe, na katerih so njegovi zapiski glede analitičnega dela: nekaj osnovnih podatkov o pacientu imenovanem z začetnicami, kje približno je doma, v nekaj besedah poglobljena simptomatika, zatem pa zapis sanj, asociacije nanje. To je pa tudi vse. Nobenih opomb, nobene besede o lastnih intervencah.«

špekulantski. Ta stališča so se neslavno znašla v svojih učinkih na oni plati, kjer so bili tudi nemški nacisti, ki so 1933. leta začeli sežigati literarna dela židovskih avtorjev... Vojna vihra je interes za psihoanalizo postavila na hladno. Osvoboditev za čuda tudi ni prinesla pri nas nikakršnega prevrata v prid Freudovim idejam. Prejšnje toge katoliške in klasično psihiatrične in psihološke argumente proti psihoanalizi so le nadomestili ustrezni odklonilni ideološko poudarjeni sovjetski nazori, ki so videli v psihoanalizi eno od onih nezdravih smeri v psihologiji, ki goji 'iracionalistične in mistične tendence' ter nasprotuje 'najnaprednejšim momentom jasnega in razločnega kartezianskega pojma zavesti', pač ker prenaša težišče človekove psihike 'z višjih, zgodovinsko nastalih oblik zavesti na njene predzgodovinske, primitivne – globinsko psihološke – osnove, z zavestnega na izvenzavestno, instinktivno, tako da je bila zavest ponižana na zakrinkan mehanizem brez realnega vpliva na človekovo vedenje, katero da poganjajo izvenzavestni goni... Povojna uradna sovjetska psihologija je zamerila Freudu in njegovi psihoanalizi, da 'izloča kognitivno plat zavesti iz okvir psihike' in da 'reducira duševnost na temne, v globinah skrite nagone, v katerih se koncentrira to, kar da je izrinjeno iz zavesti...' (Rubinstein, 1962, cit. v Milčinski, 1975, str. 5-6)"

In nato nadaljuje (Milčinski, 1975, str. 6): „Takšna stališča do Freuda in psihoanalize je bilo v povojnih letih pri nas bolj čutiti kot pa čuti, vendar je bilo očitno že to dovolj, da založniške hiše Freuda v svoj program niso sprejele.”

Zanimivo je, da je med vojnama psihoanaliza oplazila tudi skupino levo usmerjenih ljubljanskih študentov (npr. Filip Kubatovič, Drago Šega). Bili so marksisti in ko je postal sovjetski režim po letu 1935 psihoanalizi nenaklonjen, je to zadelo tudi njih. Zagrozili so jim, da jih bodo vrgli iz partije, če se bodo še nadalje ukvarjali s psihoanalizo (Lunaček, 1994).

Po letu 1945 psihoterapija zaradi ideoloških predsodkov dolgo ni mogla zaživeti v učinkovitejši uporabi in samostojno. Lev Milčinski (1989, str. 7) se takole spominja odklonilnega odnosa do psihoterapije v ljubljanski psihiatrični bolnici po drugi svetovni vojni: »Vojna je minila, vendar se atmosfera, v kateri naj bi zrasla psihoanalitska in psihoterapevtska veja, ni prav nič izboljšalo. Mogoče je bila celo za spoznanje slabša. Zakaj? Naši narcistični ideologi, močno naslonjeni na Sovjetsko zvezo v tem povojnem času, so pač po svoji orientaciji takorekoč morali psihoanalizo odklanjati in prof. Kanoni, ki je bil takrat direktor naše psihiatrije, je navzlic temu, da je po mojem mnenju latentno bil zelo talentiran za psihodinamski, da ne rečem psihoanalitski pogled na stvari – je tudi kot dober državljan potem tej liniji pritegnil za določen čas. Spomnim se dogodka, ko je bil prof. Vujić iz Beograda povabljen na predavanje in je izrazil svoje pozitivno stališče do psihoanalize in do Freudove teorije. Kako je bil ta gost iz Beograda deležen hude kritike s strani prof. Kanonija! Nastala je mučna situacija, ki je še dolgo odmevala ne samo v medicinskih in psihiatričnih krogih, ampak tudi drugače v družbi. No, moram reči, da je kasneje prof. Kanoni ta svoja stališča bistveno spremenil in v naši hiši ni bilo potem nobene ovire več za uveljavljanje psihoterapevtskih ali pa psihoanalitskih nauk.«

Od leta 1945, ko ni bila dovoljena nobena privatna praksa ali pobuda, je imel profesor Anton Trstenjak (1906-1996), priznan psiholog, filozof⁶ in psihoterapevt samouk svojo »skrivno« prakso v svojem stanovanju. Njegova vrata so bila odprta za vse, ki so trpeli ali pa so bili v osebnem precepu ali v stiski: bogati ali revni, znani ali neznani, neizobraženi ali izobraženi. Za svoje svetovanje ni zahteval plačila. Nikoli ni bil voditelj, ki bi zbral krog privržencev ali organiziral psihoterapevtsko šolo. Pač pa je pomagal vsakemu, ki ga je prosil, z

⁶ Trstenjak je bil profesor psihologije na Teološki fakulteti. Napisal je 38 knjig in okoli 500 člankov, ki so bili objavljeni v Sloveniji in v drugih evropskih državah.

informacijami, nasveti, mentorstvom in podporo (Ramovš, 1999)⁷. Glede na moderne psihoterapevtske standarde bi ga lahko imenovali »starosta«. Svojo psihoterapevtsko prakso je osnoval ne samo na svoji osebni integriteti in karizmi, ampak tudi na svojem obsežnem poznavanju psihološke in filozofske literature.

V petdesetih in šestdesetih letih so se razmere za razvoj psihoterapije počasi izboljšale, še posebej v okviru psihiatričnih služb. V razvoju psihiatrije so bili v petdesetih letih storjeni trije pomembni koraki: ustanovitev novih psihiatričnih bolnic, povečanje števila zdravnikov in uvajanje učinkovite medikamentozne terapije. Omogočili so izboljšanje zdravljenja duševno bolnih: doba hospitalizacije se je skrajšala, razvilo se je psihiatrično zdravljenje izven bolnic (Kramar, 1989a). Po vsej Jugoslaviji so se pojavili dispanzerji za mentalno zdravje kot del ambulantnih medicinskih storitev. Strokovno sodelovanje med psihiatri in psihologi v teh dispanzerjih je počasi postalo vsakodnevna potreba. Na začetku je bila naloga psihologov, da so razvili psihodiagnostiko, vendar so bili tudi vedno vključeni v terapevtsko delo. Med psihologi in psihiatri je naraščala potreba po dodatni izobrazbi. Čeprav so se možnosti za podiplomski študij v Sloveniji izboljšale, na primer za klinično psihologijo⁸, je bilo sistematično psihoterapevtsko izobraževanje dostopno samo v tujini. Klinični psihologi so se pričeli zaposlovati tudi v drugih segmentih zdravstva (Slavica Toličič je že leta 1959 odprla vrata mentalni higieni znotraj pediatrije v osnovnem zdravstvu).

Leta 1952 je bila pod okriljem Zveze prijateljev mladine in pod vodstvom slovenskega pedagoga, prof. Gustava Šiliha v Mariboru, ustanovljena prva vzgojna »svetovalnica«. Leta 1955 ji je sledila ustanovitev vzgojne posvetovalnice v Ljubljani. Posvetovalnici sta predhodnici Svetovalnega centra za otroke, mladostnike in starše v Mariboru in Ljubljani in sta tudi postali dober institucionalni okvir za uvajanje in širjenje psihoterapevtskih izhodišč pri obravnavanju otrok z učnimi težavami (Ribičič, Ribičič in Končnik Goršič, 1995).

Razvoj psihoanalitskega izobraževanja, rojstvo slovenske psihoterapije in njena otroška leta (1960 – 1980)

Praper (2008) meni, da sta psihiatra Lev Milčinski (1916 – 2001) in Miloš Kobal v šestdesetih letih pripravila okoliščine, v katerih se je psihoterapija v Sloveniji lahko razvila. Milčinski je diplomiral medicino leta 1940 in je že v tem obdobju poznal nekatera Freudova dela, ki so ga še posebej privlačevala. Zanimiva je njegova izjava, da mu je psihoanalizo približal tudi prof. Šerko s svojimi sugestivnimi predavanji in demonstracijami (Likar, 1980). Prvi strokovni tekst o nevrozah je objavil že leta 1952 (Milčinski, 1952) in nato v šestdesetih (Milčinski, 1960, 1962), ko je tudi poročal o prvem jugoslovanskem psihoterapevtskem seminarju (1966a,b). Januarja 1954 je ustanovil psihiatrično ambulanto v okviru psihiatrične bolnice v Polju, ki je kasneje pod njegovim vodstvom prerasla v dispanzer na ti. Polikliniki. Brez poznavanja psihoanalitskega nauka v širokem pomenu besede si ni mogel „predstavljati strokovnega delovanja sodobne psihiatrične ustanove, psihohigienske ali vzgojne posvetovalnice, niti ne drugačnih institucij, kjerkoli je treba poznati mehanizme doživljanja in vedenja človeka v družbenem okolju.“ (Milčinski, 1975, str. 6).

⁷ Trstenjak je med psihoterapevti zelo cenil Viktorja Frankla in prispeval k razvoju logoterapije v Sloveniji. Leta 1992 so ustanovili Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.

⁸ Leta 1960 so ustanovili na Univerzi v Ljubljani oddelek za podiplomski študij klinične psihologije, ki je bil eden izmed prvih v Evropi. Nosilec programa in ustanovitelj Katedre za klinično psihologijo je bil Borut Šali. (Zalar, Praper, Sever, Musek, Roškar, Škufca in Čoderl, 2002).

Kobal je postal direktor Psihiatrične bolnice v Ljubljani leta 1968, kjer je uvedel veliko izboljšav – od tega, da je dal podreti zid okoli bolnice, odprl večino oddelkov, dal odstraniti rešetke z oken do tega, da je v času „psihofarmakološke revolucije“, ko je leta 1969 uvedel vzdrževalno terapijo s flufenazin depojem in terapijo z litijem leta 1970, hkrati vztrajal, da si sodelavci pridobijo tudi znanja iz psihoterapije (Kocmur, 2001).

Začetki psihoterapije kot organiziranega strokovnega gibanja v Sloveniji segajo v konec šestdesetih let, ko so se uspešno združila prizadevanja Kobala in kliničnega psihologa Leopolda Breganta (1926-86) (Bregant, 1976, 1986), ki je prav tako najprej doštudiral pravo. Kobal je v letih 1962/63 prišel v stik z doktrino terapevtskih skupnosti in s Foulkesovim skupinsko analitičnim gibanjem v Londonu. Bregant se je kot prvi psiholog v slovenski psihiatriji zaposlil leta 1954 v Psihiatričnem dispanzerju v okviru ljubljanske Poliklinike in zaoral ledino klinične psihologije pri nas. Sprva se je posvetil uvajanju psiholoških testov in tehnik.

Njegov mentor je bil psihiater Lev Miličinski, ki je bil takrat široko razgledan po delih klasikov psihoanalitične misli Freuda, Adlerja in Junga. Bregant je imel pomembno oporo tudi v psihiatriji prof. dr. Baziliji Pregelj, ki je spoznala skupinsko analizo v delavnici in na seminarju samega Foulkesa v Londonu (Praper, 2008). Miličinski je ugotovil, da obdobju samoukov sledi čas strokovno usposobljenih psihoterapevtov. Z ozirom na njegov ugled in položaj v zdravstvu mu je uspelo premagati ideološke predsodke do psihoterapije in v svojem mladem sodelavcu je prepoznal ustreznega človeka, ki ga je vredno poslati v tujino, da se naprej razgleda, katera psihoterapevtska šola bi najbolj ustrezala tako njemu kakor tudi specifičnim razmeram slovenske družbe, se zanjo odloči in opravi integralno izobraževanje. Bregant se je odločil za Schulz-Henckejevo smer neoanalize in diplomiral na njegovem inštitutu v Göttingenu leta 1968 (Miličinski, 1986, 1989; Kramar, 1989a).

Leto 1968 je bila prelomnica v razvoju psihoterapije na Slovenskem, njeno rojstvo⁹. Bregant je postal vodja Centra za psihoterapevtsko izobraževanje, skoraj sočasno pa sta skupaj s Kobalom oblikovala dvosemestrski podiplomski psihoterapevtski študij, ki je bil obvezen za specializante psihiatrije in klinične psihologije (Kobal, 2009). In ker je potekala v okviru zdravstva, je dobila tudi organizacijski okvir kot Psihoterapevtska sekcija Slovenskega zdravniškega društva¹⁰. V izobraževalni tim sta Bregant in Kobal pritegnila priznane psihoanalitike iz Zagreba; kot občasni gostje pa so sodelovali tudi psihoanalitiki iz Beograda. Enoletni tečaj iz psihoterapije, vsebujoč teorijo, osebno izkušnjo in delo pod supervizijo, je kmalu postal integralen del specializacije za klinične psihologe in psihiatre.

Praper (2008, str. 22) piše: „Bregant je tudi vodil malo analitično skupino pacientov na psihoterapevtskem oddelku psihiatrične bolnice v Polju, v koterapevtskem paru s Francem Petermelom. V sedemdesetih letih se je v vlogi opazovalcev v tej skupini zvrstilo mnogo mladih specializantov. Bili smo tako željni izkušenj in zagreti v konzultacijah po vsaki seansi, da je bila to prava valilnica bodočih skupinskih terapevtov. V izkustveno skupino k Bregantu so se vključile tudi medicinske sestre oddelka za alkoholike v Škofljici, ki so potem izvajale skupinsko socioterapevtsko delo z alkoholiki, pa tudi nova generacija psihologov in

⁹ Res je zanimivo, kje se odločimo, da je začetek nečesa. Zakaj se ne odločim(o), da je začetek slovenske psihoterapije Bartolovo pisanje o psihoanalizi in njegova psihoanalitska praksa? Ali pa Trstenjakova neuradna psihoterapevtska posvetovalnica? Zato ker je Bregant odigral na Slovenskem podobno vlogo kot Freud v Avstriji. Ni bil le glavni glasnik psihoanalitske misli, ampak je bil tudi odličen organizator. Torej ni dovolj imeti dobre ideje, potrebno jih je tudi družbeno organizirati in vztrajno uveljavljati preko izobraževanja in objavljanja.

¹⁰ Prvi predsednik Psihoterapevtske sekcije je bil Miloš Kobal, ki je leta 1968 tudi postal profesor na Medicinski fakulteti v Ljubljani in hkrati za trinajst let direktor psihiatrične bolnišnice v Ljubljani.

psihiatrov, ki so se pozneje organizirali v Psihoterapevtski sekciji Slovenskega zdravniškega društva. Tako so se oblikovali tisti, ki so postajali nosilci psihoterapije na Psihiatričnem dispanzerju in na Centru za mentalno zdravje. Konec šestdesetih in v sedemdesetih letih so nastajale tudi psihohigienske službe v zdravstvenih domovih (Maribor in Kranj), v katerih smo psihoterapijo približali ljudem, jo razširili na otroke, da je bila dosegljiva brez napotnice in ob prvem stiku. V svojem rodnem Mariboru je Bregant educiral skupino psihoterapevtov, s katero je razvil skupinsko supervizijo, kar je bila takrat novost v svetu, predvsem pa v nekdanjem jugoslovanskem prostoru.” Na to, da je Bregant organiziral supervizijo že leta 1968, skupinsko supervizijo pa že leta 1972, kar je bila novost tudi v Jugoslaviji, smo lahko še posebej ponosni.¹¹

Klinični psihologi, Peter Skuber, Peter Praper in Katja Dougan (Dougan, 1977), prej zaposleni znotraj Centra za korekcijo sluha in govora Zdravstvenega doma Maribor, so že leta 1969 ustanovili znotraj pediatrične službe samostojni Center za psihohigieno, ki je z leti prerastel v dispanzer in nato v Psihohigiensko psihiatrično službo za vso populacijo s tremi dispanzerji (pedopsihiatrični dispanzer, dispanzer za bolezni odvisnosti in dispanzer za odrasle)¹². Po vzorcu mariborskega Centra za psihohigieno so leta 1972 na nivoju republike izdali priporočilo, naj vsak zdravstveni dom oblikuje mentalno higiensko ustanovo, oddelek ali center. Ta premik izven takratnih psihiatričnih bolnic, s poudarkom na varstvu otrok, je na široko odprl vrata psihoterapiji v prvem kontaktu, hkrati pa tudi zaposlovanju psihoterapevtsko educiranim kadrom. Kliničnim psihologom v okviru javnega zdravstva so bile odobrene psihoterapevtske storitve že leta 1972 (Praper, 1997b).

V sedemdesetih je Kobal kot direktor psihiatrične bolnišnice v Ljubljani s svojim političnim vplivom in organizacijsko spretnostjo znatno prispeval k razvoju novih struktur, kjer so se lahko opravljale psihoterapevtske storitve, kot so center za mentalno zdravje z različnimi oddelki (npr. za krizne intervence, nočni in adolescentni oddelek ter oddelek za forenzično in socialno psihiatrijo), psihoterapevtski oddelek v psihiatrični bolnišnici, center za zdravljenje alkoholizma in pedopsihiatrični oddelek na pediatrični kliniki itd.

Stiki s psihoterapevtskimi združenji iz bivše Jugoslavije¹³ in iz tujine so se intenzivirali. Oblikovali so se trije nosilni centri – beograjski in zagrebški, ki sta uvajala klinično psihoanalizo, in ljubljanski s svojim neoanalitičnim, relacijskim pristopom. Vse so nekaj desetletij povezovali znameniti Jugoslovanski psihoterapevtski seminarji v Plitvicah. Prostor

¹¹ Ker se je skupinska supervizija pri nas uveljavila že tako zgodaj, ni presenetljivo, da se je v osemdesetih prijela tudi supervizija v ti. Balintovih skupinah. Psihiatra Miklavž Petelin in Marija Vegelj Pirc sta med drugim izvajala to obliko supervizije tudi za študente medicine od 1981 naprej (Možina in Škraba, 1983). Leta 1984 smo ustanovili Sekcijo za Balintove skupine Slovenskega zdravniškega društva. Kasneje sem skupaj z Bernardom Strihom vpeljal to obliko supervizije na področje socialnega dela (Stritih in Možina, 1992, 1992a). Leta 2001 smo organizirali mednarodni kongres Balintovih skupin v Portorožu (Možina, 2001).

¹² Peter Praper se takole spominja (1997b, str. 43): »Zaposlil sem se v dokaj specifičnem oddelku Zdravstvenega doma Maribor. To je bila enota, ki je vključevala ambulante za slušno in govorno motene. Ta segment je kmalu začel po določenih programih delati z otroki, ki so zaostajali v duševnem razvoju. Skratka, razvijal se je v pravo child guidance kliniko, kjer smo se srečevali surdopedagogi, psihologi, logopedi in seveda tudi zdravniki različnih specialnosti. Na tej osnovi je začela nastajati ideja o bolj avtonomnem oddelku, ki bi skrbel za mentalno higieno. Psihologi, ki smo takrat že specializirali klinično psihologijo, smo organizirali samostojen center za psihohigieno, ki je v svojih začetkih pravzaprav razvijal tiste discipline v psihologiji, ki so jih šele mnogo kasneje identificirali kot zdravstveno psihologijo. To je bila preventiva, zgodnja rehabilitacija otrok, rizičnih na vseh področjih, med njimi seveda tudi vedenjsko in nevrotično moteni... Naš tim je postal multidisciplinaren in veselje je bilo gledati, kako je nastajala služba, ki je pokrivala takrat še prazno področje mentalne higiene in psihoterapije otrok in mladostnikov.«

¹³ Združenje jugoslovanskih psihoterapevtov je bilo tudi ustanovljeno leta 1968 in sicer iz treh psihoterapevtskih sekcij zdravniških društev – srbske, hrvaške in slovenske.

je bil odprt tudi drugim pristopom: Nada Anić je v Zagrebu razvijala vedenjsko terapijo, Stanislav Bras (1977a,b) v Ljubljani hipnoanalizo, Kobal se je specializiral za kratko psihodinamsko psihoterapijo (Kobal, 1977) in skupaj z Bregantom tudi uvedel skupinsko terapijo in terapevtske skupnosti na psihiatrične oddelke v psihiatrični bolnišnici v Ljubljani.

Psihiater Jože Lokar (1978; 1986a,b; 1987), ki se je med drugim skupaj s psihologom Hubertom Požarnikom (1979) in psihiatrom Slavkom Zihrlom (1988) ukvarjal tudi z vedenjsko terapijo spolnih motenj, je od srede sedemdesetih let do svoje nenadne smrti leta 1997 uspešno razvijal Center za mentalno zdravje, na katerega oddelkih je bil glavni poudarek na psihoterapiji (npr. oddelek za krizne intervencije, ki so ga odprli maja 1974 (Lokar, 1983; Milač, 1984), oddelek za zdravljenje alkoholizma, oddelek za psihoterapijo nevroz, nočni oddelek s psihoterapijo psihoz, oddelek za mladostnike, telefonska linija „Klic v duševni stiski” (Tekavčič Grad, 1984)).

V sedemdesetih letih je Bregant postal osrednja osebnost poglobljenega psihoterapevtskega izobraževanja, kar je bil pomemben nov korak v razvoju psihoterapije na Slovenskem. Mnogi psihiatri in klinični psihologi, ki so v času specializacije opravili uvodni dvosemestrski tečaj, so izobraževanje nadaljevali v eni od dveh skupin: ljubljanski in mariborski (Dougan, 1977). Obe skupini sta delovali poldrugo desetletje - od 1971. leta do Bregantove tragične smrti leta 1986. Poglobljeno in dolgotrajno izobraževanje je vsebovalo že navedene vsebinske sklope: teorijo, osebno izkušnjo v skupini in psihoterapevtsko delo pod supervizijo. Bregant se je zavedal, da ne more biti hkrati učitelj, supervizor in terapevt. Zato je svoje učence usmerjal v individualno učno analizo k zagrebškim psihoanalitikom (npr. k Blaževičevi, Cividinijevi, Klainu in Kulenoviću).

Pomemben prispevek k razvoju klinične psihologije in psihoterapije v šestdesetih in sedemdesetih letih je dal tudi Stanislav Bras (Zalar, Praper, Sever, Musek, Roškar, Škofca, in Čoderl, 2002). Bil je izjemen diagnostik in tudi psihoterapevt. Psihodiagnostiko je širil na projekcijske tehnike, psihoterapijo pa na področje vedenjske terapije in hipnoanalize, pri čemer je tudi povezal analitski in hipnoterapevtski pristop z vedenjsko terapijo (Bras, 1977a,b).

V Jugoslaviji je v sedemdesetih Ljubljana poleg Zagreba in Beograda predstavljala enega od treh centrov izobraževanja na področju psihoterapije. Leta 1973 so se na prvem sestanku organizirali tudi edukatorji psihoterapije v Jugoslaviji. V Združenju psihoterapevtov Jugoslavije je skupina slovenskih edukatorjev predstavljala tisti napredni del, ki se je pričel zavzemati za subspecializacijo iz psihoterapije. Na sestanku v Mataruških toplicah v Srbiji leta 1977 so sprejeli tudi usmeritve programov, ki naj bi obsegali konzultacije, supervizijo in skupinsko didaktično analizo (Praper in Mrevlje, 1997).

V osnovnem zdravstvu (izven kliničnih bolnic) se je začelo skupinsko analitično delo v mali skupini nevrotično motenih odraslih pacientov leta 1976, ko je Praper pod supervizijo Breganta začel delo v takrat še zaprti skupini na Dispanzerju za psihohigieno v Mariboru (Praper, 2008).

Konec šestdesetih let so na podlagi sodelovanja z avstrijskimi strokovnjaki (Otto Wilfert, Raoul Schindler) na slovenska tla prišli tudi senzitivni treningi, preko katerih se je v sedemdesetih povečal interes za skupinsko dinamiko pri raznih strokovnjakih (npr. vzgojnih zavodih, šolstvu, psihiatriji). Med vodji teh treningov sta bila tudi Leon Lojk (2001), ki je od osemdesetih do danes postal osrednja osebnost razvoja realitetne terapije v Sloveniji, in

Bernard Stritih (1992, 1993), ki je od srede sedemdesetih let naprej uspešno povezoval znanja skupinske dinamike in psihoterapije s svetovanjem v okviru socialnega dela in s prostovoljnim delom na področju psihosocialne pomoči otrokom in mladostnikom s psihosocialnimi problemi.

Tudi v zdravljenju alkoholizma je v sedemdesetih prišlo do velikega razmaha. Alkohološka služba se je razvila v mreži zdravstvenih ustanov, zelo pa so se razmahnile tudi skupine za samopomoč (t. i. klubi zdravljenih alkoholikov). Psihoterapija (predvsem skupinska) je v integralnem pristopu pri zdravljenju in rehabilitaciji alkoholikov dobila pomembno mesto (Ziherl, 1982; Ziherl in Česnik, 1987).

Za razvoj slovenske alkoholologije je imel velike zasluge psihiater Janez Rugelj, ki je leta 1971 osnoval alkohološko bolnišnico v Škofljici in že takrat vključil psihoterapijo v program zdravljenja. To je bilo inovativno v svetovnem merilu (Rus Makovec, 2010). Ustanovil je več kot 100 Klubov zdravljenih alkoholikov po vse Sloveniji z okrog 2000 zdravljenici in njihovimi družinami. Izobraževal je več sto zdravnikov, socialnih delavcev, medicinskih sester in drugih strokovnjakov za terapevte (Ramovš, 2008). Rugljeva poklicna pot se je od tedaj vila med Scilo in Karibdo sporov in bojev za delo ter za priznanje in razvoj njegove ambulantne socialno andragoške metode, v katero je vključil tudi psihoterapevtske elemente (Rugelj, 1977, 1985).

V osemdesetih je skupina lakanovsko usmerjenih teoretikov odigrala pomembno vlogo v popularizaciji psihoanalitskih konceptov z intenzivnim prevajanjem in pisanjem izvirnih referatov pretežno o teoretični psihoanalizi. Vodilna osebnost te skupine, Slavoj Žižek (1982, 1983a, 1984, 1987, 1989, 1991), je danes v svetu najbolj popularen in prevajan slovenski avtor. Povezal je psihoanalitsko teorijo s filozofijo, kritiko ideologije in umetnosti. Leta 1982 je imel na simpoziju ob ustanovitvi Društva za teoretsko psihoanalizo tri predavanja (Žižek, 1983). Društvo je v okviru revije Problemi in kasneje tudi v okviru knjižne zbirke Analecta prispevalo tudi k prevodom in interpretacijam izvirnih Freudovih (npr. Freud, 1984, 1994 idr.) in Lacanovih tekstov (npr. Lacan, 1980 idr.).

Poleg Psihoterapevtske sekcije Slovenskega zdravniškega društva in Sekcije za klinično psihologijo in psihoterapijo Društva psihologov Slovenije, s katerima je v sedemdesetih letih povezana dominantna zgodba slovenske psihoterapije, pa se je pojavila še ena »sekcija«, Sekcija za skupinsko dinamiko in osebnostno rast Društva psihologov Slovenije, katere zgodba je marginalna in zato manj znana, čeprav je tesno povezana s prihodom novih psihoterapevtskih smeri v Slovenijo.

Sekcija za skupinsko dinamiko in osebnostno rast Društva psihologov Slovenije (1977 – 1992)

Leta 1977 je bila v okviru Društva psihologov Slovenije ustanovljena Sekcija za skupinsko dinamiko in osebnostno rast. Kot pove že ime samo, je bila ena temeljnih idej ob ustanovitvi, da je za osebnostno rast bistvena skupina. V sekciji se je združevala tradicija novih skupinskih terapij humanistične usmeritve in skupinskih treningov, ki so se začeli z eksperimentom v Logatcu. Na začetku so v sekciji sodelovali strokovnjaki, ki so se ukvarjali s treningi skupinske dinamike (Bernard Stritih, Gabi Čačinovič Vogrinčič, Mirjana Ule, Blaž Mesec, Janez Bečaj, Branko Martinovič, Leon Lojč) in pa člani reichovskega seminarja (Vito Flaker, Zoran Pavlovič, Damjan Bojadžijev, Marjan Zupančič, Matjaž Lunaček, Marina Blatnik, Majda Širca, Rajc Vidrih), udeleženci prvih terapevtskih kolonij in taborov za otroke in

mladostnike (Bogdan Lešnik, Sonja Žorga, Bojan Dekleva), nekateri, ki so se ukvarjali s humanističnimi psihoterapijami (Tanja Lamovec, Maruška Krese) pa tudi drugi zainteresirani strokovnjaki (npr. Tilka Kren, Jože Peklaj, Gorana Flaker idr.). Imeli so mesečne sestanke in organizirali različne delavnice, ki so jih vodili bodisi člani sekcije ali vabljeni gostje iz tujine, npr. David Boadella, Gottfried Heuer in Anselm Wenger (Flaker, 2010).

Sekcija je od leta 1980 do 1992, ko je prenehala s svojim delovanjem, vsako leto organizirala tri do štiridnevne ti. poletne šole, na katerih so se srečevali psihologi, socialni delavci in drugi poklicni profili iz cele Jugoslavije, ki so se ukvarjali s psihoterapijo ali jih je le ta zanimala. Poletne šole so bile priložnost za spoznavanje novjših psihoterapevtskih metod in pristopov, od katerih so se mnogi kasneje povezali v Slovenski krovni zvezi za psihoterapijo. Tajnik Sekcije je bil od ustanovitve do leta 1985 Vito Flaker. Na njegovo pobudo je Sekcija tudi organizirala prvo poletno šolo leta 1980 v Belem na Cresu. Od leta 1984, ko je bila v gradu Štatenberg, sta poletno šolo organizirali izmenično ljubljanski in mariborski del sekcije, ki je bil ustanovljen decembra 1981 (Kren, 2003; Pavlović, 1990).

V začetku je bila poletna šola načrtovana v majhnem obsegu, kot delavnica za člane sekcije, s ciljem raziskovanja in eksperimentiranja z različnimi tehnikami in metodami skupinske dinamike in skupinskih terapij. Z leti pa je pritegnila tudi do 150 udeležencev, saj je bilo vzdušje sproščeno, neposredno na izkustven način pa so se seznanjali s sodobnimi psihoterapevtskimi pristopi (predvsem geštaltom, TA, bioenergetiko, dinamično psihiatrijo, telesnimi terapijami, kreativnimi umetnostnimi terapijami, realitetno terapijo) preko kvalitetnih domačih (npr. Bernard Stritih, Anton Trstenjak, Tanja Lamovec, Vito Flaker, Bojan Dekleva, Tilka Kren, Zoran Zeljić, Breda Kroflič, Manica Lorenčič, Zoran Pavlović, Janko Bohak, Janez Svetina, Ciril Klanjšček, Breda Kroflič, Zora Burnik, Mirjana Ule idr.) in tujih predavateljev (npr. John Southgate in Jack Norrell iz Londona, Marijke Rutten Saris iz Nizozemske, Mladen Kostić, Josip Berger, Stanka Gavrić, Divna Perić Todorović, Vojin Matić, Liljana Klisić, Zoran Maksimović iz Beograda, Gertraud Reitz in Thomas Hessel iz Münchna).

Živi in sproščeni stiki na poletnih šolah so spodbudili številna nova prijateljstva in sodelovanja. Iz teh stikov so se začele razvijati tudi edukacijske skupine in drugi projekti. Naj jih tu navedem le nekaj:

- po poletni šoli leta 1983 v Zabičah je nastal projekt ti. »sosvetovanja« po Johnu Southgateju in Rosemary Randal (1984). Organizatorji poletne šole so se lotili prevoda ilustriranega priročnika Bosonogi psihoanalitik, ki so ga napisali člani »Združenja psihoanalitičnih svetovalcev Karen Horney« v Londonu in ga je izdala Višja šola za socialno delo v Ljubljani leta 1984 za interno uporabo. Sodelovanje z Johnom Southgatejem se je nadaljevalo tudi kasneje in pripeljalo do prevoda njegovega priročnika o skupinski dinamiki (Randall, Southgate in Tomlison, 1988);
- po poletni šoli v Štatenbergu se je novembra leta 1984 pod vodstvom Mladena Kostića in njegove žene Nade oblikovala edukacijska skupina iz geštalt skupine v Ljubljani in nato tudi v Mariboru (Peklaj, 2010);
- po poletni šoli v Štatenbergu leta 1986 se je začel projekt plesne terapije (Možina, 2004; Možina in Florjančič Kristan, 2004), ki je med drugim privedel do njenega uvajanja v okvir delovne terapije po psihiatričnih bolnicah (Petek, 2008);
- po poletni šoli v Bohinju leta 1989 se je po Sloveniji razširil projekt Mladinskih delavnic (Zoran Maksimović v sodelovanju z Gorano Flaker in Bojanom Deklevo, (po Pavlović, 1990));

- psihoterapija otrok in mladostnikov (Rutten Saris, 1992; Stritih, 1992; Stritih, Možina, Žnidarec Demšar in Kobal, 1998), ki se je razvijala v okviru poletnih taborov za otroke in mladostnike s psihosocialnimi problemi in kasneje v okviru Društva Odmev (Kobal in Možina, 2004) je bila stalno pomembna tema na poletnih šolah;
- iz senzibilizacije za potrebe otrok je del udeležencev poletnih šol razvil projekt za psihološke pravice otrok (Pavlovič, 1990).

Deloma tudi zato, ker se je prelila v številne nove projekte, je leta 1992 po poletni šoli Sekcija ugasnila.

Razvoj različnih psihoterapevtskih pristopov v mladostniških letih slovenske psihoterapije (od 1980 naprej)

Že zgodba o Sekciji za skupinsko dinamiko in osebnostno rast kaže, da se je ob psihoanalitskih terapijah slovenski prostor že v sedemdesetih predvsem pa od začetka osemdesetih let do danes vse bolj odpiral različnim psihoterapevtskim metodam in pristopom oz. šolam. Omenimo jih nekaj:

- vedenjska in vedenjsko kognitivna terapija (Bras, 1977; Lokar, 1978, 1986a,b; Požarnik, 1984; Anić, Hribar, Janjušević in Slodnjak, 2004; Adamčič Pavlovič, 2006; Resman, 2008; Pastirk, 2010),
- avtogeni trening (Lindemann, 1974; Milčinski, 1974),
- dinamična psihiatrija (Stritih, 1988a,b),
- hipnoterapija (Bras, 1977; Lamovec, 1991; Latifi, 2004; Možina, 2005; Soršak, 2009),
- kratka dinamična psihoterapija (Kobal, 1977),
- psihodrama (Lešnik, 1982ab, 1987; Moreno in Moreno, 2000; Pahole in Prosen, 2008, 2010; Vešligaj Damiš, 2004, 2010),
- partnerska terapija (Požarnik, 1979),
- skupinska analiza (Peternel in Praper, 2002; Praper, 2008; Varjačić Rajko, 2009; Meden Klavora, 2010),
- razvojna analitična psihoterapija (Praper, 1999),
- psihoanaliza in psihoanalitična psihoterapija (Milčinski, 1977; Bohak, 1995, 2010)
- geštalt terapija (Lamovec, 1981a; Žorž, 2002, 2010; Kotnik, 2005),
- bioenergetika in neoreichovske metode (Lamovec, 1981b; Lowen, 1988; Flaker, 1978, 1986, 1990),
- transakcijska analiza (Bertok, 2002; Berne, 2007; Milivojevič, 2010; Žvelc, 2002, 2004, 2009, 2010),
- integrativna geštalt terapija (Cvetko, 2002, 2002a, 2003, 2010; Petitjean Gottfried in Cvetko, 2004),
- realitetna terapija (Glasser, 1984, 1998, 1998a, 2000, 2003, 2005; Lojk, 2001, 2002, 2003; Lojk in Lojk, 2010),
- sistemska družinska psihoterapija (Čačinovič Vogrinčič, 1992,1998; Kobal in Možina, 2004; Rus Makovec, 2005, 2006; Možina in Kramer, 2002; Čebašek Travnik, 2009; Možina, Štajduhar, Kačič in Šugman Bohinc, 2010),
- logoterapija (Frankl, 1983, 1993, 1994a, 1994b; Lukas, 1993, 2001; Ramovš, 2002, 2010),
- izkustvena družinska terapija Walterja Kemplerja, ki se je preimenovala v izkustveno geštalt družinsko terapijo (Žemva, 1994; De Vries in Bouwkamp, 1995; Velikonja, Grgurevič in Žemva, 1995),

- psihodinamska telesna terapija, ki se je preimenovala v globinsko psihološko psihoterapijo in nato v psihodinamsko terapijo (Klemenčič, 2002; Klimkus, 2004, 2009; Pečjak, 2010),
- integrativna psihoterapija (Žvelc, 2007; Žvelc, M., 2010; Žvelc, 2010; Žvelc in Žvelc, M., 2010),
- relacijska družinska in zakonska terapija (Gostečnik, 2004, 2007),
- transpersonalna psihoterapija (Kebe, 2007, 2010),
- Hellingerjeva postavitev družine (Hellinger, 2007, 2009)
- jungovska (psih)analiza (Jung, 1989, 1994, 1995, 1996; Regovec, 2007),
- EMDR (Cvetek, 2002, 2004, 2008),
- nevrolingvistična psihoterapija (Brooks, 1996; O'Connor in Seymour, 1996; Korenjak, 2004),
- eksistencialna psihoterapija (Kuzmanič, 2008),
- psihosinteza (Grdina, 2008),
- Imago terapija (Hendrix, 1999; Tavčar in Tavčar, 2005) in druge.

Narava dela na Centru za mentalno zdravje (CMZ) in na Psihiatričnem dispanzerju v Ljubljani je narekovala uporabo različnih psihoterapevtskih metod že v sedemdesetih letih (Lokar, 1983; Milčinski, 1974). Tako so terapevti poleg skupinske analitske terapije uporabljali tudi vedenjsko terapijo (Bras, 1977b), predvsem na področju obravnave spolnih motenj (Lokar, 1978; Požarnik, 1984; Zihel, 1988), hipnoterapijo v povezavi s psihoanalitsko obravnavo (Bras, 1977a; Lokar, 1977b), avtogeni trening (Milčinski, 1974), partnersko terapijo (Požarnik, 1979), psihodramo (Lešnik, 1982ab, 1987) idr.

Konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih je nekaj sodelavcev CMZ in Psihiatrične bolnice (npr. Ana Rojnik, Hubert Požarnik, Miloš Kobal) kazalo zanimanje tudi za dinamično psihiatrijo Güntherja Ammona (Stritih, 1988a,b), ki je enkrat tudi obiskal CMZ in bil navdušen nad tem, kar je videl. Šli so tudi na kongrese Nemške akademije za psihoanalizo in Svetovnega združenja za dinamično psihiatrijo, pa se je kasneje to zanimanje pri večini obrnilo v bolj kritično distanco.

Od srede osemdesetih naprej se je iz posameznih seminarjev s tujimi učitelji in v sodelovanju s tujimi društvi in inštituti različnih pristopov vse več skupin postopno organiziralo v večletna izobraževanja, iz katerih so se oblikovala tudi različna domača društva in inštituti. Vedno več je bilo namreč zainteresiranih kandidatov, pretežno iz pomagajočih poklicev, ki so v psihoterapiji videli bodisi priložnost za poglobitev poklicne kompetence bodisi alternativno dejavnost, ki jim bo dajala več osebnostne izpolnitve. V poročilu na sestanku Sekcije psihoterapevtov 11. 12. 1992 je Franc Peternel podal naslednjo sliko o edukacijah iz različnih pristopov, do katere je prišel z anketo (Peternel, 1994). Takrat so v Sloveniji potekale edukacije iz:

- analitične psihoterapije (kot dvosemesterski študij v okvirih specializacije iz psihiatrije in klinične psihologije v organizaciji Katedre za psihiatrijo Medicinske fakultete),
- geštalt terapije z Mladenom in Nado Kostić,
- sistemske družinske terapije v povezavi z londonskim inštitutom za družinsko terapijo,
- izkustvene družinske terapije v sodelovanju s Kemplerjevim inštitutom iz Nizozemske,
- realitetne terapije v sodelovanju z Williamom Glasserjem in kolegi iz Hrvaške,
- integrativne geštalt terapije v povezavi z Inštitutom Fritz Perls iz Düsseldorfa,
- TA v sodelovanju z Zoranom Milivojevičem,

- skupinske analize v povezavi z Inštitutom za skupinsko analizo iz Londona,
- iz logoterapije in psihodrame v okviru Inštituta Antona Trstenjaka, ki je bil ustanovljen leta 1992,
- iz kibernetike psihoterapije v sodelovanju s Klinikom Rebro Medicinske fakultete v Zagrebu.

Poročal je tudi o novih organizacijskih strukturah, ki so se na začetku devetdesetih pojavile na zemljevidu slovenske psihoterapije: Psihoanalitično društvo, Slovensko društvo za družinsko terapijo, Društvo za realitetno terapijo, prav v času njegovega poročanja pa se je ustanovljalo Slovensko društvo transakcijskih analitikov. Sekcija za klinično psihologijo Društva psihologov Slovenije se je leta 1992 med pripravami na Bregantove dneve spremenila v Sekcijo za klinično psihologijo in psihoterapijo.

Zlom socialistične Jugoslavije in balkanske vojne so za nekaj let zavrle začetni razvoj novih pristopov; predvsem zato, ker se je nekaterim učiteljem iz tujine zdela Slovenija – tudi po desetdnevni vojni 1991. leta - prenevarno področje. Razpad Jugoslavije je zdesetkal nekaj izobraževalnih skupin, sestavljenih iz članov različnih narodnosti nekoč enotne države. Vendar je osamosvojitve Slovenije podobno kot na drugih področjih omogočila tudi psihoterapiji nove možnosti razvoja.

Med posameznimi pristopi v Evropi in seveda tudi v Sloveniji so bile leta 1998 in so še danes velike razlike glede stopnje znanstvenosti, raziskav učinkovitosti in izobraževalnih standardov. Dolga je pot od entuziastičnih začetkov pionirjev do organizirane skupine poklicnih psihoterapevtov, supervizorjev in učiteljev določenega psihoterapevtskega pristopa, ki se trdno zasidra v družbeni sistem preko prepoznavne prakse in sistema izobraževanja. Zgoraj naštetih pristopov so do danes prehodili na tej dolgi poti različne razdalje, saj jim je uspelo:

- oblikovati programe izobraževanja po evropskih kriterijih in doseči priznanje evropskih akreditirajočih organizacij za posamezne pristope (npr. geštalt v okviru GITA (Žorž, 2010), integrativna relacijska terapija v okviru IPSA (Žvelc in Žvelc, 2010));
- oblikovati skupino domačih učiteljev (npr. integrativni geštalt terapevti) (Cvetko, 2010);
- oblikovati skupino svojih učiteljev, vstopiti v akademski svet, vendar še nismo uspeli pridobiti priznanja evropskih akreditirajočih organizacij (npr. Skupina za kibernetiko psihoterapije in sistemsko psihoterapijo) (Možina, Štajduhar, Kačič in Šugman Bohinc, 2010);
- izobraževati in usposabljeni z domačimi učitelji, vendar nimajo evropske akreditirajoče organizacije in nimajo statusa psihoterapevtskega pristopa (npr. Imago, ki še nima statusa psihoterapevtskega pristopa);
- izobraževati, vendar po standardih, ki še ne dosegajo kriterijev za poklicnega psihoterapevta (npr. vedenjsko kognitivna psihoterapija, (Pastirk, 2010));
- imeti mednarodno priznane učitelje, ki izobražujejo vsak v svojem organizacijskem okviru (npr. učitelji transakcijske analize Zoran Milivojević, Gregor Žvelc, Sandra Meško in Martin Bertok);
- imeti svoje učitelje, so vključeni v akademski svet, vendar nimajo evropske akreditirajoče organizacije (npr. relacijska partnerska in družinska terapija (Gostečnik, 2004, 2007));
- napisati odlični učbenik, vendar niso organizirali specialne edukacije iz tega pristopa (npr. razvojna analitična psihoterapija (Praper, 1999));
- ustanoviti evropsko akreditirajočo organizacijo v okviru EAP (npr. realitetna terapija, (Lojk in Lojk, 2010)). Dosežek realitetnih terapevtov je izjemen, saj je v tem primeru bila Slovenija

središče, iz katerega se je realitetna terapija razširila v šest evropskih držav, kar je eden od zahtevnih pogojev za priznanje statusa evropske akreditirajoče organizacije v okviru EAP;

- obetavno začeti, nato pa so obstali (npr. dinamična psihiatrija, (Stritih, 1988ab), psihodrama (Vešligaj Damiš, 2010), logoterapija (Ramovš, 2010);
- priti do tiste ravni razvoja, ko obstaja po en ali več predstavnikov, ki so se izobrazili v tujini (npr. transpersonalna terapija (Kebe, 2010), psihosinteza (Grdina, 2008), jungovska (psiho)analiza (Regovec, 2007) ali pa se še izobražujejo (npr. eksistencialna psihoterapija (Kuzmanić, 2008)).

Oblikovanje dveh krovnih organizacij - Združenja psihoterapevtov Slovenije in Slovenske krovne zveze za psihoterapijo (od 1995 do danes)

Potem ko smo se s pregledom razvoja različnih psihoterapevtskih pristopov sprehodili od sedemdesetih let prejšnjega stoletja do danes, se moramo vrniti v drugo polovico devetdesetih, saj je takrat prišlo do kvalitativno novega razvojnega koraka, namreč do njihovega povezovanja v dve krovni organizaciji. Obe sta povezali psihoterapevte različnih pristopov za uveljavitev psihoterapije kot avtonomnega poklica, to sta Združenje psihoterapevtov Slovenije (ZPS) in Slovenska krovna zveza za psihoterapijo (SKZP).

Združenje psihoterapevtov Slovenije

Kot sem že deloma opisal zgoraj, je v sedemdesetih letih ugled Psihoterapevtske sekcije predvsem zahvaljujoč Bregantu rasel tudi v jugoslovanskih okvirjih, kjer sta bila Beograd in Zagreb psihoterapevtsko bolj razvita, vendar je Ljubljana že konec sedemdesetih in v prvi polovici osemdesetih postala tretje pomembno psihoterapevtsko središče, seveda v veliki meri zahvaljujoč tudi aktivni veji sekcije v Mariboru. Po Bregantovem samomoru leta 1986 je sekcija doživela krizo in Bregantovi nasledniki so iskali nov skupni temelj in vizije do leta 1988. Na temelju sodobnih psihoanalitskih pristopov in tristopenjskega modela edukacije za poklicnega psihoterapevta je od leta 1988 do leta 1995 prišlo do konsolidacije sekcije. V letih 1994 do 1998 je prišlo do povezovanja z EFPO (Evropskim združenjem društev psihologov) in do preoblikovanja sekcije v samostojno društvo z imenom Združenje psihoterapevtov Slovenije (ZPS) leta 1998.

Za povezovanje z Evropo je bilo za sekcijo pomembno, da se je Društvo psihologov Slovenije vključilo v Evropsko federacijo združenj psihologov (EFPA), kjer je bil Peter Praper od ustanovitve stalne komisije za psihoterapijo od leta 1994 do leta 2009 njen član. V komisiji so tehtali, ali bodo psihoterapijo delili na medicinsko, psihološko in »druge«, pa je prevladalo stališče, da psihoterapija ostaja ena, z različnimi pristopi in modalitetami, da pa je potrebno definirati profesionalno, znanstveno utemeljeno psihoterapijo in psihoterapevta kot poklic razločiti od generičnih psihoterapevtskih intervencij, ki jih uporabljajo drugi poklicni profili (psihiatri, psihologi, socialni delavci in drugi) v okvirih svojih poklicnih storitev (Praper, 2006).

Hkrati so se že sredi devetdesetih let v okviru sekcije začele debate o oblikovanju samostojnega društva, v katerih so se zrcalile napetosti oz. razlike med člani sekcije, ki so bili psihologi in zdravniki. Nekaj psihiatrov je bilo proti samostojnemu društvu, češ da bo s tem sekcija izgubila na ugledu in vplivu, ki naj bi bil po njihovem mnenju večji pod okriljem medicine, to je Slovenskega zdravniškega društva (SZD). Rešitev te dileme je prišla od zunaj, saj zaradi preoblikovanja SZD in njegovih pravil glede članstva sekcija v obstoječi sestavi zdravnikov in psihologov ni mogla več obstajati. Hkrati je bilo na pobudo Franca Peternela, ki je postal tudi njegov prvi predsednik, leta 1998 ustanovljeno Slovensko društvo za skupinsko analizo.

V spomin na svojega učitelja so Bregantovi nasledniki leta 1988 začeli s strokovnimi srečanji slovenskih psihoterapevtov, s t. i. Bregantovimi dnevi. Srečanja so se razvila v osrednji psihoterapevtski dogodek v Sloveniji, na katerega so vabili tudi tuje goste in je dokumentiran v zbornikih: prvi Bregantovi dnevi so bili leta 1988 in so bili posvečeni iskanju in orientaciji glede nadaljnjega razvoja psihoterapevtske prakse in izobraževanja po Bregantovi smrti (Praper, 1999), nato pa so bili vedno posvečeni določeni temi – 1990 žalovanju (Praper, 1991), 1992 – regresiji (Praper, 1993), 1994 – sramu (Praper, 1995), 1996 – ljubezni (Praper, 1997), 1998 – moči (Praper, 2000), 2000 – upanju (Praper, 2000), 2002 – agresivnosti (Praper in Korenjak, 2004), 2004 – reparaciji, strpnosti in spravi (Korenjak in Praper, 2006), 2006 – seksualnosti (Korenjak, 2006), 2008 – moralnosti (Škodlar, 2008) in 2010 navezanosti (Škodlar, 2010). Zborniki predstavljajo veliko bogastvo teoretičnih prispevkov in kazuističnih prikazov in odražajo razvoj slovenske psihoterapije.

Pravzaprav so v zbornikih tudi strokovni prispevki, ki so jih člani Sekcije psihoterapevtov in od leta 1998 Združenja psihoterapevtov Slovenije imeli na seminarjih v Radencih, ki so bili prav tako vsako drugo leto, izmenično z Bregantovimi dnevi, posvečeni določeni temi: 1999 - Transferju in kontratransferju, 2001 – Obrambam in odporom, 2003 – Terapevtski delovni aliansi, 2005 – Psihoterapevtskim intervencijam. Za seminar leta 2007, ki je bil posvečen Indikacijam za psihoterapijo in prognostični oceni, pa so prvič pripravili poseben zbornik (Korenjak, Mrevlje in Berić, 2008) z obljubo urednikov, da bodo z izdajanjem posebnih zbornikov seminarjev tudi nadaljevali. Pomembna novost v zborniku so tudi poročila iz diskusijskih skupin, ki omogočajo boljši vpogled v dogajanje med udeleženci seminarja. Člani Sekcije in kasneje Združenja so se redno dobivali tudi na mesečnih srečanjih. Leta 1994 so izdali zbornik strokovnih prispevkov iz teh srečanj v letih 1990 do 1993 (Peternel, Kramar in Korenjak, 1994).

Slovenska krovna zveza za psihoterapijo

Če hočemo razumeti nastanek Slovenske krovne zveze za psihoterapijo, se moramo ozreti v Evropo, kjer je v začetku devetdesetih let v razvoju psihoterapije kot samostojnega poklica prišlo do pomembnega premika. Kot je kulturni preobrat v ZDA in Evropi leta 1968 sovpadel z rojstvom slovenske psihoterapije, je družbeni preobrat v Sloveniji leta 1991 sovpadel z ustanovitvijo EAP (Evropske zveze za psihoterapijo – European Association of Psychotherapy) in njenim prizadevanjem za profiliranje psihoterapije kot samostojnega poklica na visoki znanstveni ravni. Leta 1990 se je Straßburgu zbralo 17 psihoterapevtov iz Avstrije, Švice in Nemčije ter 21. oktobra povežalo svojo vizijo psihoterapije v pet točk, znanih pod imenom »Straßburska deklaracija«

(http://www.europsyche.org/download/EAP_Strasbourg_Declaration_to_sign.pdf):

1. »Psihoterapija je samostojna znanstvena disciplina, njeno opravljanje predstavlja samostojen in svoboden poklic.
2. Psihoterapevtsko izobraževanje se opravlja na visoki, kvalificirani in znanstveni ravni.
3. Zajamčeno je mnoštvo psihoterapevtskih metod. Potrebno je poznavanje različnih psihoterapevtskih procesov.
4. Popolna psihoterapevtska izobrazba obsega teorijo, osebno izkušnjo in prakso pod supervizijo.
5. Dostop do izobrazbe je mogoč prek različnih predizobrazb, zlasti prek humanističnih in socialnih znanosti.«

Naslednje leto so se zbrali psihoterapevti iz Nemčije, Švice, Madžarske in Avstrije na Dunaju ter ustanovili EAP, Straßbursko deklaracijo pa so sprejeli za svojo temeljno listino, za izhodišče delovanja. EAP je v dveh desetletjih prerasla v močno gibanje, v katerega je preko 140 poklicnih združenj iz 41 evropskih držav – delno pa tudi preko individualnega članstva - vključenih okoli 140.000 psihoterapevtov, Straßburska deklaracija pa ostaja še vedno njena magna charta: sečišče njenih prizadevanj za psihoterapijo kot samostojen in svoboden poklic na visoki znanstveni ravni.

Za svoj bližnji cilj si je EAP zastavila Evropsko diplomu iz psihoterapije (EDP), ki bo skrbela za izobrazbo psihoterapevtov, usklajeno s standardi EAP, in bo zagotavljala njihovo mobilnost znotraj Evropske unije. Za ta projekt je EAP porabila sedem let. Ni se bilo lahko zediniti in določiti minimalne izobraževalne standarde povsem različnih pristopov, od psihoanalitsko usmerjenih, ki imajo dolgotrajno in zahtevno izobraževanje, do novejših, ki so začele z dokaj nezahtevnim izobraževanjem in si šele oblikujejo pregledne in obvezne izobraževalne strukture. Nič lažje ni bilo določiti skupni imenovalec psihoterapevtskih tradicij večine evropskih dežel. Po sedmih letih pogajanj, usklajevanj in pojasnjevanj, zakaj so trije stebri edukacije: teorija, osebna izkušnja in praksa pod supervizijo nujni pogoj za vsakega psihoterapevta, je letna skupščina EAP v Rimu 1997. leta dosegla konsens besedila EDP. (Bohak, 2002, 2006ab)

Najpomembnejši del besedila je govoril o vsebini in obsegu psihoterapevtskega izobraževanja. Dogovorili so se, da celotno izobraževanje ne sme obsegati manj kot 3200 ur, porazdeljenih v času sedmih let, in da je potrebno vsaj štiri leta opraviti v enem od priznanih psihoterapevtskih pristopov. V naslednjih letih so določili, da so prva tri leta (v obsegu najmanj 1700 ur) namenjena osnovnim psihoterapevtskim znanjem, ti. propedeutiki, skupnim za vse bodoče psihoterapevte. Šele absolventi propedeutike se odločijo, v kateri znanstveno priznanem psihoterapevtskem pristopu bodo nadaljevali specialno, štiriletno edukacijo. Pristop pa mora biti:

- dobro definiran in se mora razlikovati od drugih psihoterapevtskih pristopov ter mora imeti jasno teoretično osnovo v družboslovnih vedah;
- teorija mora biti integrirana s prakso, pristop mora biti uporaben za širok spekter problemov in dokazano učinkovit;
- EAP mora pristopu priznati znanstveno veljavnost in ustrezne strokovne organizacije v več evropskih državah jo morajo sprejeti kot veljavno (Bohak, 2002).

Predstavnik Slovenije, Janko Bohak, se je že leta 1992 udeležil letne konference EAP v Budimpešti. Vsako leto je po vrnitvi iz letnih konferenc v strokovnih stikih in v medijih seznanjal slovensko javnost z njenimi cilji, nameni in aktualnimi prizadevanji.

Leta 1995 se je zbrala iniciativna skupina za ustanovitev slovenske krovne organizacije za psihoterapijo. Po daljšem posvetu in nadaljnjih osebnih stikih je ugotovila, da bi takšna ustanovitev bila preuranjena, saj bi utegnila privedi do razcepa med psihoterapevtskimi združenji.

Čas je dozorel maja 1997. Psihoterapevtska sekcija Slovenskega zdravniškega društva je na Bohakovo pobudo povabila generalnega tajnika EAP, dr. Alfreda Pritza, v Ljubljano, da bi v okviru rednega mesečnega izobraževanja seznanil slovenske psihoterapevte s cilji in nameni EAP ter jih motiviral za ustanovitev lastne krovne organizacije. Pritzov nastop je bil dovolj prepričljiv, da so se predstavniki iniciativne skupine in sekcije dogovorili za delovne sestanke,

na katerih naj bi pripravili Statut bodoče Slovenske krovne zveze za psihoterapijo. Prvi sestanki so bili obetavni; globlje razlike v mišljenju so se pokazale v razpravah o organizacijski shemi zveze. Predstavniki sekcije so vztrajali, da postane tudi bodoča krovna organizacija samostojno društvo psihoterapevtov – posameznikov, ki vključuje tudi druge poklicne profile s psihoterapevtsko edukacijo, ne le zdravnikov. Predstavniki iniciativne skupine krovne zveze pa so videli zagotovljeno enakopravnost pristopov le v zvezi društev. Ker slovenska zakonodaja ne omogoča zveze društev in posameznih članov v istem združenju, kompromis ni bil mogoč. Predstavniki ZPS namreč niso hoteli pristati na manjši vpliv v krovni organizaciji društev, saj bi dobili en sedež za okroglo mizo, za katero bi sedeli predstavniki različnih pristopov. V krovni organizaciji posameznikov pa bi seveda imeli člani združenja večji vpliv, saj so imeli (in še imajo) v svojih vrstah največje število poklicnih psihoterapevtov.

Ko se je izkazalo, da pogovori in dejavnik časa ne bodo dali skupne organizacijske sheme, so predstavniki društev decembra 1997 sklenili, da v doglednem času ustanovijo Slovensko krovno zvezo za psihoterapijo. Ustanovni zbor je bil 24. maja 1998 v Ljubljani, ko se je brez ključnih predstavnikov ZPS v krovno organizacijo združilo sedem društev: Društvo za integrativno psihoterapijo, Slovensko društvo za transakcijsko analizo – SLOTA, Inštitut za logoterapijo, Društvo za realitetno terapijo, Društvo za transakcijsko analizo – SLOVENTA, Slovensko društvo za geštalt terapijo SLOGES in Sekcija za sistemsko psihoterapijo Društva Odmev.

Od svoje ustanovitve do danes je SKZP šla skozi več faz (Možina, 2006): leta 1999 je pridobila status pooblaščenice nacionalne krovne organizacije EAP in začela s študijem propedeutike. Od leta 2001 je začela omogočati slovenskim psihoterapevtom dostop do Evropske diplome iz psihoterapije in vsako leto organizirala študijske dneve, ki so po številu udeležencev postali največje slovensko strokovno psihoterapevtsko srečanje. Od leta 2004 naprej si je začela prizadevati za registracijo poklica in za zakon o psihoterapevtski dejavnosti. Razcvet SKZP v letih 2006 in 2007 je bil povezan z začetkom projekta fakultetnega študija psihoterapije (Možina, 2007), z začetkom izhajanja revije *Kairos – Slovenske revije za psihoterapijo* (Pastirk in Možina, 2007), potem ko so izšli štirje zborniki študijskih dni (Bohak in Možina, 2002c, 2003, 2004, 2005) in z oblikovanjem Delovne skupine za pripravo zakona o psihoterapevtski dejavnosti pri Ministrstvu za zdravje, v katero so bili izvoljeni trije predstavniki SKZP – Janko Bohak, Jože Ramovš in Miran Možina (Možina in Bohak, 2008).

Polarizacija med Združenjem psihoterapevtov Slovenije in Slovensko krovno zvezo za psihoterapijo

Polarizacija, do katere je prišlo pri ustanavljanju SKZP, se je v naslednjih letih (od 1998 do 2008) med ZPS in SKZP še stopnjevala, čeprav sta imeli obe organizaciji v programsko vsebinskem smislu v tem obdobju več skupnega kot različnega:

- oblikovali sta podobne standarde in normative za poklicnega psihoterapevta v sodelovanju z evropskimi krovnimi strokovnimi združenji (ZPS z EFPO, SKZP z EAP). Npr. Praper in Mrevlje (1997) sta v svojem članku Klinična psihologija, psihiatrija in psihoterapija iz leta 1997 v Psiholoških obzorjih objavila Strasburško deklaracijo kot izhodišče za razvoj psihoterapije kot samostojnega poklica. Ko je Praper postal predsednik že omenjene Komisije za psihoterapijo pri EFPA, so leta 2004 sprejeli standarde in normative za Evropsko specialistično diplomu iz

psihoterapije za psihologe, ki so bili enaki standardom ZPS oz. celo malo blažji (Praper, 2006a);

- razvili sta uvodno izobraževanje iz psihoterapije pred vstopom v specialni del. SKZP je uvedla najprej triletni in nato intenzivnejši dvoletni študij propedeutike, ZPS pa je imela tradicionalni enoletni podiplomski tečaj iz psihoterapije, k čemur je dodala še uvodno enoletno izobraževanje za nezdavnike in nepsihologe;
- sprejemali sta, kar je raziskovanje učinkovitosti različnih psihoterapevtskih pristopov pokazalo že leta 1975 (Luborski, po Praper in Mrevlje, 1997), da so “vsi zmagali in vsi zaslužijo medalje” (ti. Dodo efekt). In da so zaradi tega pomembni ti. skupni dejavniki, torej tisto kar je skupno različnim pristopom, to pa je predvsem psihoterapevtski odnos. “Da teoretični model sam zase, še manj pa obvladanje tehnik, nimata takšnega vpliva, da bi psihoterapevt moral do podrobnosti znati in obvladati tudi tisto, za kar ne najde korenin v lastnem opažanju in izkušnjah.” (Praper in Mrevlje, 1997, str. 92);
- poudarjali sta tri stebre izobraževanja in usposabljanja, tako da vsak “educirani psihoterapevt združi v sebi znanje, lastno izkustvo in supervizijo” (Praper in Mrevlje, 1997, str. 93);
- spoznali sta, da sta tako “psihiatrija kot psihologija skozi zgodovino kazali do psihoanalize, s tem pa tudi do psihoterapije nasploh, izrazito ambivalenten odnos: zavračali sta ju, da ne bi bili videti še bolj neznanstveni, in prilastiti sta si ju skušali kot obetavno strokovno prakso” (Praper in Mrevlje, 1997, str. 85);
- spoznali sta, da poklic psihoterapevta ustvarja enega redkih zares transdisciplinarnih prostorov, v katerem “psihiatrija in klinična psihologija nista in ne bosta edini, sta in bosta pa nepogrešljivi” (Praper in Mrevlje, 1997, str. 93);
- v svojih vrstah sta opažali, da je del razlogov za delitve in konflikte med psihoterapevti iskanje referenčnih skupin, ki se, naj je še tako razumljivo iz vidika psihologije adolescence, pogosto vtihotapi v psihoterapevtske vrste. “Zlivanja na eni strani in kontraodvisni razcepi in sumničenja na drugi se pogosto vpletajo v borbo za teritorij med različnimi profili in različnimi šolami.” (Praper in Mrevlje, 1997, str. 84);
- spoznali sta, da “eklekticizma ne moreš graditi od začetka edukacije, da pa je mogoče delati integrativno. Potrebno je torej, da se znotraj nekega pristopa edukant izšola do zadnjega nivoja. To pomeni, da se razgleda po tistih pristopih, ki imajo solidne standarde in normative edukacije, da sprejme te standarde nase in vstopi v proces tako, da korektno izpelje študij, k čemur spada tudi izkustveni del, delo na sebi in delo pod supervizijo. Potem pa, ko je v nekem pristopu doma in postane izkušen klinik, je dobro, da svoj model širi in integrira druga spoznanja. Na tem nivoju pa ni več problemov z integracijo. Danes se kažejo možnosti integriranja elementov in spoznanj med prej zelo skreganimi šolami... Je pa pot seveda taka, da je treba najprej obvladati nek model, in ko poznaš njegove meje, se lahko razgledaš preko njih.” (Praper, 1997b, str. 44);
- in verjeli, da “razvojni trendi zadnjih nekaj desetletij psihoterapiji le obetajo lepšo bodočnost. Kot po pravilu, da procesom diferenciacije in separacije sledi druženje v bogastvu različnosti, so se pojavili integracijski trendi. Tudi raziskovanje v psihoterapiji se je preusmerilo od mrzličnega iskanja podatkov o tem, kateri psihoterapevtski pristop je učinkovitejši, k spoznanjem, da je psihoterapija učinkovita v svoji raznolikosti. Zadnjih dvajset let v razvoju psihoterapije pripada integraciji.” (Praper in Mrevlje, 1997, str. 85) Dejansko sta obe organizaciji pomembno prispevali k integraciji različnih psihoterapevtskih pristopov in različnih primarnih poklicev psihoterapevtov. Seveda pa nobena od organizacij ni imela in nima idealnega

integracijskega potenciala, tako da deloma tudi prispevata k neproduktivnim cepitvam in delitvam.

Nekateri vidiki polarizacije pa so bili:

- zakonski, saj zakon o društvih pri nas ne omogoča individualnega članstva. Tudi nasploh, ne samo v primeru ZPS in SKZP, obstajajo pomembne razlike med organizacijami, ki (bolj) povezujejo organizacije in organizacijami, ki povezujejo posameznike.

- ZPS je lažje integriralo ene psihoterapevtske pristope in skupine, medtem ko je SKZP integrirala druge. Vsekakor je ZPS nudilo dobro okolje različnim smerem v okviru psihoanalitskih terapij ter posameznim ali več predstavnikom drugih pristopov (npr. TA), SKZP pa sistemskim, globinsko psihološkim, realitetnim, logoterapevtskim, integrativno relacijskim. Zanimivo pa je, da so se nekateri dobro znašli tako v ZPS kot v SKZP (npr. integrativna geštalt terapija, deloma TA, sistemska terapija¹⁴), nekateri pa nikjer (npr. predstavniki relacijsko družinske terapije so se sicer udeleževali študijskih dni SKZP, niso se pa včlanili v SKZP).

- Tretji vidik razlik je bil v osnovnih poklicih članov, kjer je ZPS po svoji tradiciji nudila dobro »družinsko« okolje psihiatrom in kliničnim psihologom, SKZP pa tudi socialnim delavcem, pedagogom in drugim humanističnim poklicem, čeprav tudi tu, kot pri vseh ostalih vidikih polarizacije, ni čiste slike. Tako se je ZPS postopno vse bolj odpiralo nepsihiatrom in nepsihologom, v SKZP pa sodelujejo tudi klinični psihologi in psihiatri.

- Četrti vidik je bil v polarizaciji med EAP in EFPO, ki se je zrcalila tudi v polarizaciji med ZPS in SKZP. Tako je Praper (2006a, str. 38) npr. napisal, da je EAP prispevala k zlitju psihoterapije z zdravilstvom: »EAP je na široko odprla vrata vsem, ki so imeli kakršnokoli edukacijo s področja. Ta orientacija je na eni strani podprla pluralizem, na drugi strani pa zanemarila kriterije, standarde in normative, da se je znanstveno usmerjena psihoterapija povsem zlila z zdravilstvom na tem področju.« Ko smo leta 2006 to prebrali člani SKZP, nam je precej dvignilo pritisk, saj se nam je zdela taka trditev blago rečeno zgrešena. Zato sem bil tembolj vesel, ko je Peter Praper na pogajanjih v Delovni skupini za zakon skupaj z drugimi predstavniki ZPS sprejel standarde Evropske diplome za psihoterapijo, ki je eden ključnih doprinosov EAP k razmejevanju psihoterapije od drugih poklicev in seveda tudi od zdravilstva.

Integracijski proces med Združenjem psihoterapevtov Slovenije in Slovensko krovno zvezo za psihoterapijo

Prav v okviru Delovne skupine za pripravo zakona o psihoterapevtski dejavnosti pri Ministrstvu za zdravje (MZ) se je pod vodstvom pravnice Irene Kosovel Podgornik po pravilih skupinske dinamike v mali skupini zgodil proces integracije (Možina in Bohak, 2008), za katerega upam, da kot prve pomladanske lastovke napoveduje nadaljnje integracijske procese med ZPS in SKZP. Najprej se je med predstavniki SKZP in ZPS dve leti odigravala ostra polarizacija z veliko monologov in malo poslušanja, dokler se spomladi 2008 Delovna skupina ni znašla na robu razpada. Stališče MZ je bilo namreč jasno: če ne boste v Delovni skupini uspeli priti do konsenza in izdelati usklajenega predloga zakona, se bo proces priprave zakona na ministrstvu ustavil. Šele ko smo se soočili s tem skrajnim robom, z dejstvom, da bomo vsi ostali praznih rok, če se ne sporazumemo, je nenadoma prišlo do kvantnega skoka. Neproduktivni simetrični, tekmovalni odnosni vzorec je preskočil v komplementarni. Vsak je malo popustil, saj smo se zavedli, da nam več pomeni doseči veliki cilj – zakon, zaradi katerega smo se tudi zbrali, kot pa oditi iz ministrstva z občutkom Pirove

¹⁴ Pri sistemske psihoterapiji je zanimivo, da se je londonska skupina bolj prišla v ZPS, skupina za kibernetiko psihoterapije in sistemske psihoterapije pa v SKZP (Možina idr., 2010).

zmage, češ smo pa le preprečili nasprotni strani, da ji ni uspelo. Začeli smo se poslušati, sodelovati, nenadoma odkrili, da se v marsičem že strinjamo in vsaka stran je popustila na nekaterih različnih stališčih. Tako so npr. predstavniki ZPS sprejeli možnost fakultetnega študija psihoterapije takoj po maturi in možnost neanalitske osebne izkušnje, predstavniki SKZP pa smo sprejeli idejo specializacije iz psihoterapije, ki pa smo jo oblikovali tako, da smo upoštevali tudi standarde in normative fakultetnega študija psihoterapije. Upam, da povezovanje, do katerega je prišlo v delovni skupini, kot prve pomladanske lastovke napoveduje nadaljnje integracijske procese med ZPS in SKZP.

Epilog: Veš, psihoterapevt, svoj dolg zgodovini?

Želim si, da se nam ne bi zgodilo to, na kar je Jacoby opozarjal že sredi sedemdesetih let, da bi se namreč tudi v psihologiji in psihoterapiji prepustili velikemu družbenemu procesu amnezije preteklosti, predvsem tiste, ki je za nas neprijetna: »Adorno je nekoč pripomnil, da je zgodovina filozofije zgodovina pozabljanja. Problemi in ideje, ki so jih nekoč preučevali, izginejo izpred oči in iz spomina, zato da pozneje znova pridejo na površje kot novina in novost. Vse tako kaže, da se proces stopnjuje; družba se vse hitreje vedno manj spominja. Znamenje našega časa je mišljenje, ki je podložno modi: preteklost omalovažuje kot zastarelo, medtem ko sedanost čez mero hvali. Psihologija (in tudi psihoterapija, opomba M. M.) kajpada ni izjema... Sâmo pozabljanje poganja naprej neomajna vera v napredek: tisto, kar pride kasneje, je nujno boljše od tistega, kar je bilo prej... Trenutni zgodovinski položaj podpira slavljenje sedanosti... Ošabnost tistih, ki prihajajo kasneje, se ponaša z mislijo, da je preteklost mrtva in minula« (Jacoby, 1981, str. 33).

Jacoby tudi opozarja, da lahko pišemo zgodovino tako, da jo potem lahko še bolj pozabimo, ker jo s svojim opisom omrtevimo. Ali pa jo pišemo tako, da prebujata našo zavest in da ob tem postajamo bolj živi, bolj udeleženi v drami življenja (Možina, 2009). Upam, da s svojim prispevkom nisem napisal zgodovine slovenske psihoterapije, ki bo pomagala k njenemu pozabljanju, ampak da bo prebujal. Mene je pisanje tega članka vsekakor poživilo, v številnih kairotičnih prebliskih je postalo del mojega procesa individuacije. Še bolj sem okrepil tisto nogo, s katero se angažiram za avtonomijo psihoterapije kot samostojnega poklica, kot mi je na srce položil moj učitelj Graham Barnes: kot terapevt stoj z eno nogo v intimi svoje ordinacije, z drugo pa v družbi (Možina, 2009).

Na Bregantovih dneh leta 1988 je Peter Praper v uvodu na okrogli mizi z naslovom Psihoterapija prej, sedaj in v perspektivi citiral Brechtovega Galileja in s tem apeliral na skrbno raziskovanje zgodovine psihoterapije: »Da, vse, prav vse bomo še enkrat pretresli. In ne bomo drveli naprej s sedemmiljskimi koraki, temveč po polževo. In to, kar bomo našli, bomo jutri zbrisali s table in šele takrat spet zapisali, ko bomo še enkrat ugotovili. In tisto, kar bi radi našli, bomo takrat, ko bo najdeno, še posebno nezaupljivo obravnavali.« (Praper, 1989, str. 4-5)

Ponosen sem, da sem postal poklicni psihoterapevt, hkrati pa se vedno bolj zavedam odgovornosti, ki sem jo s tem sprejel do širše družbe: »Ne brez težav se pri nas na področju psihoterapije končno oblikuje strokovna elita. Ne tistim, ki jo predstavljajo in ne onim, ki so končali procese edukacije, so sredi njih ali še vstopajo vanje, še ni povsem jasno, da to ni privilegij, ampak predvsem odgovornost« (Praper, 2002, str. 53). Tudi odgovornost za ohranjanje živega spomina na preteklost slovenske psihoterapije, našega naroda in njegove duhovne zgodovine. Ali ni to naš dolg?

Literatura

- Adamčič Pavlovič, D. (2006). Proč z negativnimi vzorci. Intervju. *Dnevnik*. 11.08.2006
- Anić, N. (ur.), Hribar, N. (ur.), Janjušević, P. (ur.), Slodnjak, V. (ur.) (2004). *Prispevki iz vedenjsko kognitivne terapije, (Zbornik, 1)*. Ljubljana: Društvo za vedenjsko in kognitivno terapijo, Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše.
- Antony, M., M., Roemer, L. (2003). Behavior Therapy. V Gurman, A. S., Messe, S. B. *Essential Psychotherapies*. New York: The Guilford Press: 182-223.
- Berne, E. (2007). *Katero igro igraš?* Ljubljana: Sinesis.
- Bertok, M. (2002). Transakcijska analiza. V Bohak, J. in Možina, M. (ur.) *Dialog. Zbornik Prvih študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: SKZP: 107-115.
- Bohak, J. (1995). *Moja srečanja z ljudmi*. Celje: Mohorjeva družba.
- Bohak, J. (2002). Psihoterapija med tradicijo in tranzicijo. V Bohak, J. in Možina, M. (ur.) *Dialog. Zbornik Prvih študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: SKZP: 13-7.
- Bohak, J. (2006a). Freud in njegova dediščina. *Dialogi*, 42 (9), 7-14.
- Bohak, J. (2006b). Odločilen prag v profesionalizaciji psihoterapije. *Ampak*, 7, april 2006, številka 4, 38-40.
- Bohak, J. (2010). Psihoanaliza in psihoanalitična psihoterapija. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- Bohak, J., Možina, M. (2002a). Slovenia. V Pritz A, ed. (2002). *Globalized Psychotherapy*. Vienna: Facultas Universitätsverlag: 283-299.
- Bohak, J., Možina, M. (2002b). Psihoterapija na Slovenskem. V Bohak J, Možina M, ur. *Dialog. Zbornik Prvih študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: SKZP: 136-142.
- Bohak, J., Možina, M., ur. (2002c). *Dialog. Zbornik prispevkov 1. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo.
- Bohak, J., Možina, M., ur. (2003). *Kaj deluje v psihoterapiji. Zbornik prispevkov 2. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo.
- Bohak, J., Možina, M., ur. (2004). *Kompetentni psihoterapevt. Zbornik prispevkov 3. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo.
- Bohak, J., Možina, M., ur. (2005). *Sodobni tokovi v psihoterapiji. Zbornik prispevkov 4. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo.
- Bohart, A., C. (2003). Person-Centered Psychotherapy and Related Experiential Approaches. V Gurman, A. S., Messe, S. B. (2003). *Essential Psychotherapies*. New York: The Guilford Press: 107-148.
- Bras, S. (1977a). *Izbrana poglavja iz psihoterapije*. Ljubljana. MK.
- Bras, S. (1977b). Vedenjska terapija. V Lokar, J. ur. *Psihoterapija 7*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo MF v Ljubljani in Klinična bolnišnica za psihiatrijo Ljubljana: 69-124.
- Bregant, L. (1976). *Psihodinamična teorija nevroz in uvod v tehniko individualne analitične psihoterapije*. Psihoterapija 4. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo MF v Ljubljani.
- Bregant, L. (1986). *Psihoterapija*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo MF v Ljubljani.
- Brooks, M. (1996). *Zbližanje in ujemanje*. Ljubljana: Ganeš.
- Cvetek, R. (2002). Učinkovitost metode EMDR pri zmanjševanju anksioznosti, ki jo povzroča priklíc nepredelanega spomina. *Anthropos* (Ljublj.), letn. 34, št. 1/3: 117-128.
- Cvetek, R. (2004). *Predelava disfunkcionalno shranjenih stresnih izkušenj ter metoda desenzitizacije in ponovne predelave z očesnim gibanjem* : doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Cvetek, R. (2008). EMDR treatment of distressful experiences that fail to meet the criteria for PTSD. *Journal of EMDR practice and research*, letn. 2, št. 1: 2-14.
- Cvetko, H. (2002). Integrativna terapija. V Bohak J, Možina M, ur. *Dialog. Zbornik Prvih študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: SKZP: 83-90.
- Cvetko, H. (2002a). Obrambe in odpori v integrativni geštalt psihoterapiji. V: Praper, P. (ur.). *Upanje : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije: 241-258.
- Cvetko, H. (2003). Karakteristike in učinkovitost integrativne terapije (IT) kot psihoterapevtske metode. V: Bohak, J. (ur.), Možina, M. (ur.). *Kaj deluje v psihoterapiji : novejšje raziskave njene uspešnosti : zbornik prispevkov*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 51-57.
- Cvetko, H. (2010). Integrativna terapija (Hilarion Gottfried Petzold). V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1992). *Psihodinamski procesi v družinski skupini*. Ljubljana: Advance.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Čebašek Travnik, Z. (2009). Družinska terapija v Sloveniji – zveza med družino, vrednotami, nasiljem medkulturnim dialogom in človekovimi pravicami. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, letnik 3, št. 1-2: 111-13.
- De Vries, S., Bouwkamp, R. (1995). *Psihosocialna družinska terapija*. Logatec: FIRIS.

- Dougan, K. (1977). Poticaji i granice psihoterapijske djelatnosti kako ih vidimo na mariborskom području. V Lokar, J., ur. (1977). *Psihoterapija 6*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Medicinske fakultete in Klinična bolnišnica za psihiatrijo Ljubljana: 3-10.
- Erić, L. (2006). Psihoterapija kao metod menjanja i lečenja. V Erić, L. ur. (2006). *Psihoterapija*. Beograd: Institut za mentalno zdravlje: 1-20.
- Felc, J. (1996). Alfred Šerko (1879-1938). V Kostnapfel, J., ur. (1996). *Slovenski psihiatri*. Radovljica: Didakta, 1996: 57-83.
- Flaker, V. (1978). Pomen telesa v psihoterapiji - Kratak izlet v (neo)reichovske terapije. V: Gregorač, J., ur. *Posvetovanje psihologov Slovenije, Portorož, november 1977*. Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije: 14.
- Flaker, V. (1986). Pomen telesa v terapiji, II. del - Kratak izlet iz (neo)reichovske terapije. V: Gregorač, J., ur. *Posvetovanje psihologov Slovenije, Radenci, november 1985*. Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije: 10.
- Flaker, V. (1990). Reichov stroj deluje. *Anthropos* (Ljublj.), let. 22, št. 3-4: 291-308.
- Flaker, V. (2010). Osebno sporočilo.
- Frankl, E. V. (1983). *Psiholog v taborišču smrti*. Celje: Mohorjeva družba.
- Frankl, E. V. (1993). *Kljub vsemu rečem življenju DA*. Celje: Mohorjeva družba.
- Frankl, E. V. (1994a). *Zdravnik in duša*. Celje: Mohorjeva družba.
- Frankl, E. V. (1994b). *Volja do smisla*. Celje: Mohorjeva družba.
- Freud, S. (1984). Nevroza in psihoza. Izguba realnosti pri nevrozi in psihozi. *Problemi*; 22: 85-90.
- Freud, S. (1994). *Das Unheimliche*. Ljubljana: Analecta.
- Glasser, W. (1984). *Nadzorna teorija – prevzemite učinkovit nadzor nad svojim življenjem*. Ljubljana: Založba Louisa.
- Glasser, W. (1998). *Nova psihologija osebne svobode – teorija izbire*. Ljubljana: založba Louisa.
- Glasser, W. (1998a). *Ostati skupaj*. Radovljica: Top d.o.o., Regionalni izobraževalni center.
- Glasser, W. (2000). *Realitetna terapija v praksi*. Radovljica: založba Mca.
- Glasser, W. (2003). *Opozorilo: psihiatrija je lahko nevarna za vaše duševno zdravje*. Radovljica: založba Mca.
- Glasser, W. (2005). *Duševno zdravje – problem javnega zdravja. Nova vloga svetovalcev in psihoterapevtov*. Izola: Društvo za realitetno terapijo Slovenije.
- Gostečnik, OFM, C. (2004). *Relacijska družinska terapija*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski center.
- Gostečnik, OFM, C. (2007). *Relacijska zakonska terapija*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski center.
- Grdina, R. (2008). Psihosinteza – vizija celote. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, zvezek 2, št. 3-4: 109-118.
- Hellinger, B. (2007). *Ljubezenske zgodbe*. Ribnica : Korenine in krila.
- Hellinger, B. (2009). *Sreča, ki ostane*. Ribnica : Korenine in krila.
- Hendrix, H. (1999). *Najina ljubezen*. Ljubljana: Orbis.
- Jacoby, R. (1981). *Družbena amnezija - kritika sodobne psihologije od Adlerja do Lainga*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jung, C. G. (1989). *Spomini, sanje, misli*. Ljubljana: DZS.
- Jung, C. G. (1994). *Sodobni človek išče dušo*. Ljubljana: Založba Julije Pergar.
- Jung, C. G. (1995). *Arhetipi, kolektivno nezavedno, sinhroniciteta*. Maribor: Katedra.
- Jung, C. G. (1996). Religija in psihologija – Carl Gustav Jung, ur. Marko Uršič, *Poligrafi* 3/4.
- Kebe, R. (2007). Transpersonalna psihoterapija. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, zvezek 1, št. 1-2: 51-60.
- Kebe, R. (2010). Transpersonalna psihoterapija. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- Klemenčič, V. (2002). Psihodinamska telesna terapija. V Bohak J, Možina M, ur. *Dialog. Zbornik Prvih študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: SKZP: 75.
- Klimkus, I. (2004). Kaj je psihodinamska telesna terapija. V: Bohak, J., Možina, M., ur. *Kompetentni psihoterapevt. Zbornik prispevkov 3. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 162-169.
- Klimkus, I. (2009). Osebna izkušnja kot psihoterapevtski koncept pri delu s skupinami. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, letnik 3, št. 1-2: 81-92.
- Kobal, M. (1977). Kratka dinamična psihoterapija. V: Lokar J, ed. *Psihoterapija 6*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo MF v Ljubljani: 31-48.
- Kobal, M. (2009). Predstavitev Združenja psihoterapevtov Slovenije. http://www.ordinacija.net/members/www-pzs.php?mg_pzs_id=548&lang=slo
- Kobal, L., Možina, M. (2004). Razvijanje sistemske kompetentnosti in sistemske psihoterapije v okviru društva Odmev. V: Bohak, J., Možina, M., ur. *Kompetentni psihoterapevt. Zbornik prispevkov 3. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 19-28.

- Kocmur, M. (2001). Prof. dr. Miloš Kobal – 75 let. *Viceversa*, priložnostna številka, oktober 2001.
- Korenjak, M. (2004). Svetovanje z nevrolingvističnim programiranjem in nevrolingvistična psihoterapija. V: Bohak, J., Možina, M., ur. *Kompetentni psihoterapevt. Zbornik prispevkov 3. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 30-33.
- Korenjak, R. ur. (2006). *Seksualnost: zbornik prispevkov / 10. Bregantovi dnevi*, Rogaška Slatina 2006. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije.
- Korenjak, R. (ur.), Praper, P. (ur.). (2006). *Reparacija, strpnost, sprava : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije.
- Korenjak, R., Mrevlje, G.V., Berić, M. (2008). *Indikacije za psihoterapijo in prognostična ocena. Zbornik prispevkov*, Radenci, 2007. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije.
- Kotnik, R. (2001). Razumevanje pojma "self" v Gestalt terapiji. *Psihol. obz.*, letn. 10, št. 3: 127-140.
- Kramar, M. (1989a). Leopold Bregant, utemeljitelj psihoterapije na Slovenskem. V: Praper P (ur.). *1. srečanje psihoterapevtov Slovenije „Bregantovi dnevi“, Maribor 13. in 14. maj 1988*. Ljubljana: Slovensko zdravniško društvo – Psihoterapevtska sekcija in Društvo psihologov Slovenije – Sekcija za klinično psihologijo. 10-16.
- Kramar, M. (1989b). Edukacija v psihoterapiji – prispevek za okroglo mizo. V: Praper P (ur.). *1. srečanje psihoterapevtov Slovenije „Bregantovi dnevi“, Maribor 13. in 14. maj 1988*. Ljubljana: Slovensko zdravniško društvo – Psihoterapevtska sekcija in Društvo psihologov Slovenije – Sekcija za klinično psihologijo. 116-9.
- Kren, T. (2003). Poletna šola skupinske dinamike. V: Bohak J, Možina M, ur. *Kaj deluje v psihoterapiji? Novejše raziskave njene uspešnosti. Zbornik prispevkov 2. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 105-7.
- Kuzmanič, M. (2008). Eksistencialna psihoterapija: vprašanja tehnike, učinkovitosti in uporabnosti. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, zvezek 2, št. 3-4: 61-72.
- Lacan, J. (1980). *Seminar (II. knjiga) - Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lamovec, T. (1978). Novejše smeri v humanistični psihoterapiji. V: Gregorač, J. (ur.). *Posvetovanje psihologov Slovenije, Portorož-november 1977*. Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije, 1978, str. 163-172.
- Lamovec, T. (1981a). Osnove gestalt psihologije. Ljubljana: Sekcija za skupinsko dinamiko in osebnostno rast pri DPS: 57.
- Lamovec, T. (1981b). Po sledovih Wilhelma Reicha. *Anthropos* (Ljublj.), letn. 11, št. 4/6: 187-199.
- Lamovec, T. (1986). Vloga eksperimenta v gestalt terapiji. *Anthropos* (Ljublj.), letn. 16, št. 5/6: 295-307.
- Lamovec, T. (1991). Milton H. Erickson: Nov pristop k hipnoterapiji. *Anthropos* (Ljublj.), 23, št.1/3: 203-212.
- Lamovec, T. (1995). *Načela Gestalt terapije za vsakdanje življenje : [gradivo za seminar Gestalt terapija]*. Ljubljana: Arx.
- Lamovec, T. (1997a). *Načela Gestalt terapije za vsakdanje življenje. 1. ponatis*. Ljubljana: Arx.
- Lamovec, T. (1997b). *Načela Gestalt terapije za vsakdanje življenje II, Otrok v nas*. Ljubljana: Arx.
- Latifi, A. (2004). Kompetentnost uporabe hipnoze v psihoterapiji in hipnoanalizi. V: Bohak J, Možina M, ur. *Kompetentni psihoterapevt. Zbornik prispevkov 3. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 43-7.
- Lešnik, B. (1982a). Psihodrama. *Psihoterapija* (Ljubl.), 7, št. 4: 67-72.
- Lešnik, B. (1982b). Neverbalna tehnika. *Psihoterapija* (Ljubl.), 7, 4: 79-82.
- Lešnik, B. (1987). Psihodrama in usoda. V: *Delovna terapija v procesu rehabilitacije in resocijalizacije*, Dobrna, 14. in 15. maj 1987. Ljubljana: Domus: 21-22.
- Likar, P. (1980). *Lev Milčinski – temna stran belega dne*. Slovenski znanstveniki 3. Maribor: Obzorja.
- Lindemann, H. (1974). *Sprostitev v stiski : avtogeni trening : pot k sprostitvi, boljšemu zdravju, večji storilnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lojk, L. (2001). *Znanstvena utemeljenost realitetne terapije*. Kranj: SIC.
- Lojk, L. (2002). Realitetna terapija. V Bohak J, Možina M, ur. *Dialog. Zbornik Prvih študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: SKZP: 76-82.
- Lojk, L. (2003). Kompetentni psihoterapevt v realitetni terapiji. V: Bohak, J., Možina, M., ur. *Kompetentni psihoterapevt. Zbornik prispevkov 3. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 14-19.
- Lojk, B., Lojk, L. (2010). Realitetna terapija. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPISA. v tisku.
- Lokar, J., ur. (1977a). *Psihoterapija 6*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Medicinske fakultete in Klinična bolnišnica za psihiatrijo Ljubljana.
- Lokar, J., ur. (1977b). *Psihoterapija 7*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Medicinske fakultete in Klinična bolnišnica za psihiatrijo Ljubljana.
- Lokar, J. (1978). Lečenje seksualnih smetnji. V Zdravković, M. *Bihevior psihoterapija*. Avalske sveske 1-78. Niš: Institut za dokumentacijo zaštite na radu: 155-178.

- Lokar, J. (1983). Organizacija kriznih intervencija. V Ignjatović, M. *Teorija psihijatrijskog koncepta krize i psihoterapijske intervencije*. Avalske sveske 6-83. VII Avalski seminar. Beograd: Institut za dokumentaciju zaštite na radu: 151-158.
- Lokar, J. (1986a). Spolno življenje, odkloni in motnje spolnega vedenja. V: Milčinski L (ur.), Bras S. *Psihiatrija*. 2. dopolnjena izd. Ljubljana: Državna založba Slovenije: 366-404.
- Lokar, J. (1986b). Vedenjska psihoterapija. V: Milčinski L (ur.), Bras S. *Psihiatrija*. 2. dopolnjena izd. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986, str. 490-497.
- Lokar, J. (1987). *Kriza in krizne intervencije*. Psihiatrični dnevi. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo.
- Lowen, A. (1988). *Bioenergija*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lukas, E. (1993). *Družina in smisel*. Celje: Mohorjeva družba.
- Lukas, E. (2001). *Tudi tvoje trpljenje ima smisel*. Celje: Mohorjeva družba Celje.
- Lunaček, M. (1992). Slovenia. *Psychoanalysis International* 25: 360-3.
- Lunaček, M. (1994). Usoda psihoanalize pred vojno v Sloveniji. V Peternel, F., Kramar, M., Korenjak, R., ur. *Srečanja psihoterapevtov: zbornik Psihoterapevtske sekcije Slovenskega zdravniškega društva 1990-93*. Ljubljana: Psihoterapevtska sekcija Slovenskega zdravniškega društva: 137-40.
- Meden Klavora, V. (2010). Skupinska analiza. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- Milač, B. (1984). Center za krizne intervencije v Ljubljani. *Psihiatrija* 11. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo.
- Milčinski, L. (1952). Vojne nevroze. *Zdrav Vestn*, 21: 230-234.
- Milčinski, L. (1960). Nevroze v splošni ambulanti. *Zdrav Vestn*, 29: 289-293.
- Milčinski, L. (1962). Indikacije za zdravljenje nevroz v naravnih zdraviliščih. *Zdrav Vestn*, 31: 238-240.
- Milčinski, L. (1966a). Razmišljanje o psihoterapiji. *Zdrav Vestn*, 35: 184-186.
- Milčinski, L. (1966b). Psihoterapija pri nas: ob I. jugoslovanskem psihoterapevtskem seminarju. *NR, Naši razgl.*, 8. okt. 1966, 15, št. 19(354), str. 386.
- Milčinski, L. (1974). Psihoterapija, njene prvine in mesto avtogenega treninga v njej. V Lindemann, H. *Sprostitev v stiski : avtogeni trening : pot k sprostitvi, boljšemu zdravju, večji storilnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba: 139-171.
- Milčinski, L. (1975). Freud je spregovoril po slovensko. V: Freud, S. *K psihopatologiji vsakdanjega življenja*. Ljubljana: DZS: 5-10.
- Milčinski, L. (1977). Freudova psihoanalitska teorija osebnosti in nevroz. V Freud, S. *Predavanja za uvod v psihoanalizo*. Ljubljana: DZS. 5-19.
- Milčinski, L. (1986). Profesor Leopold Bregant in neopsihoanaliza na Slovenskem. V: Bregant, L. (1986). *Psihoterapija*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo MF v Ljubljani: 7-11.
- Milčinski, L. (1989). Psihoterapija prej, sedaj in v perspektivi. V: Praper, P. (ur.). *I. srečanje psihoterapevtov Slovenije „Bregantovi dnevi“*, Maribor 13. in 14. maj 1988. Ljubljana: Slovensko zdravniško društvo – Psihoterapevtska sekcija in Društvo psihologov Slovenije – Sekcija za klinično psihologijo: 6-9.
- Milivojević, Z. (2010). Transakcijska analiza. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- Moreno, J.L., Moreno, Z. T. (2000). *Skupine, njihova dinamika in psihodrama*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Možina, M. (2001). Balint Groups for Social Workers. Kralj, Z. ur. *Zbornik abstraktov 12. Mednarodnega Balintovega kongresa in 2. Slovenskih Balintovih dni*. Portorož.
- Možina, M. (2004). Kako plesati življenje in kako živeti ples: predstavitev plesa za razvijanje identitete. V: Bohak, J., Možina, M., ur. *Kompetentni psihoterapevt. Zbornik prispevkov 3. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 125-133.
- Možina, M. (2005). Prispevek sistemske psihoterapije k sodobnim tokovom v psihoterapiji. V: Bohak J, Možina M, ur. *Sodobni tokovi v psihoterapiji: od patogeneze k salutogenezi. Zbornik prispevkov 4. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 8-24.
- Možina, M. (2006). Slovenska psihoterapija na prelomnici. *Dialogi*, letnik 42, št. 9: 15-29.
- Možina, M. (2007). V Sloveniji se je začel fakultetni študij psihoterapije. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, zvezek 1, št. 1-2: 83-103.
- Možina, M. (2008). Psychotherapeutic Service as Integral Part of Comprehensive Health Care. V: Kovačić, L., Zaletel-Kragelj, L., ur. *Management in Health Care Practice: A Handbook for Teachers, Researchers and Health Professionals*. Lage: Hans Jacobs Verlag: 642-659.
- Možina, M. (2009). Etika udeležnosti: Problem ni, kdo ima prav ali kaj je res, problem je zaupanje. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, zvezek 3, št. 3-4: 115-152.
- Možina, M. (2010). Psihoterapija v Sloveniji danes in jutri. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, letnik 4, št. 1-2: 133-166.
- Možina, M., Bohak, J. (2008). Na poti k slovenskemu zakonu o psihoterapevtski dejavnosti. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, zvezek 2, št. 3-4: 119-142.

- Možina, M., Florjančič Kristan, J. (2004). Ples za razvijanje identitete: kot psihoterapevtska metoda in kot izkustvo osebnostne rasti. V: Bohak, J., Možina, M., ur. *Kompetentni psihoterapevt. Zbornik prispevkov 3. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo, 2004: 134-138.
- Možina, M., Kramer, M. (2002). Reka življenja; prikaz modela sistemske družinske terapije po Petru Nemetschku. V J. Bohak, M. Možina (ur.), *Dialog: zbornik prispevkov 1. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo* (str. 56–67). Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo.
- Možina, M., Škraba, D. (1983). Balintove grupe studenata medicine. V Lokar, J., ur. *Zbornik radova 1-3. 4. kongres psihoterapevtov Jugoslavije. Bled 27. 9. – 1. 10. 1983*. Ljubljana: Udruženje psihoterapeuta Jugoslavije, Psihoterapevtska sekcija Slovenije, Univerzitetna psihiatrična klinika: 1187-1198.
- Možina, M., Štajduhar, D., Kačič, M., Šugman Bohinc, L. (2010). Sistemska psihoterapija. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- O'Connor, J., Seymour, J. (1996). *Spretnosti sporazumevanja in vplivanja: uvod v nevrolingvistično programiranje (NLP)*. Žalec: Sledi.
- Pahole, M in Prosen, S. (2008). Predstavitev primera. V Škodlar, B. (ur.). *Moralnost : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije, str. 139-146.
- Pahole, M in Prosen, S. (2010). Vidiki navezanosti pri psihodramski skupini na Enoti za motnje hranjenja. V Škodlar, B. (ur.). *Navezanost : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije, str. 107-118.
- Pastirk, S. (2010). Kognitivno vedenjska terapija. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- Pastirk, S., Možina, M. (2007). Ob rojstvu Kairoso - Slovenske revije za psihoterapijo. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, letn. 1, št. 1/2, str. 7-14.
- Pavlovič, Z. (1990). Poletna šola skupinske dinamike in psihološke pravice otroka (beseda urednika). V Pavlovič, Z. (ur) (1990). *Psihološke pravice otrok: simbioza in avtonomija. Gradiva 10. mednarodne poletne šole Sekcije za skupinsko dinamiko Društva psihologov Slovenije*. Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije: 5-12.
- Pavlovič, Z. (ur) (1990). *Psihološke pravice otrok: simbioza in avtonomija. Gradiva 10. mednarodne poletne šole Sekcije za skupinsko dinamiko Društva psihologov Slovenije*. Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije.
- Pečjak, L. (2010). Psihodinamska psihoterapija. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- Peklaj, J. (2010). Osebno sporočilo.
- Periček Krapež, V. (2007). Jurij Humar – slovenski karizmatik. *Soutripanje*, letnik 9, št. 48. http://www.cdk.si/soutripanje/st48/jurij_humar.htm
- Petek, J. (2008). *Odnos do telesa na poti iz odvisnosti*. Ljubljana: Sonce.
- Peternel, F. (1994). Psihoterapija in psihoterapevt v Sloveniji ob koncu 20. stoletja. V Peternel, F., Kramar, M., Korenjak, R. ur. *Srečanja psihoterapevtov: zbornik Psihoterapevtske sekcije Slovenskega zdravniškega društva 1990-93*. Ljubljana: Psihoterapevtska sekcija Slovenskega zdravniškega društva: 181-206.
- Peternel, F., Praper, P. (2002). Skupinska psihoterapija pri nas. *ISIS 11*: 44-51.
- Peternel, F., Kramar, M., Korenjak, R. (1994). *Srečanja psihoterapevtov: zbornik Psihoterapevtske sekcije Slovenskega zdravniškega društva 1990-93*. Ljubljana: Psihoterapevtska sekcija Slovenskega zdravniškega društva.
- Petitjean Gottfried, S., Cvetko, H. (2004). Integrativna terapija - izvor, osnovni koncepti in učinkovitost v psihoterapevtski praksi. V: Bohak, J. (ur.), Možina, M. (ur.). *Kompetentni psihoterapevt : prispevki na naslovno temo, druge delavnice, prispevki iz drugih virov*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 1-12.
- Požarnik, H. (1979). *Zakonski in družinski konflikti in njihovo razreševanje*. Ljubljana: DDU Univerzum.
- Požarnik, H. (1984). *Zdrava in motena spolnost: običajno spolno vedenje, spolne motnje in odkloni, zdravljenje*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Praper, P., ur. (1989). *Zbornik prispevkov 1. Srečanja psihoterapevtov Slovenije „Bregantovi dnevi“, Maribor 13. in 14. maj 1988*. Ljubljana: Psihoterapevtska sekcija Slovenskega zdravniškega društva in Sekcija kliničnih psihologov Društva psihologov Slovenije.
- Praper, P. (ur.). (1991). *Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Slovensko zdravniško društvo, Psihoterapevtska sekcija: Društvo psihologov Slovenije, Sekcija za klinično psihologijo.
- Praper, P. (ur.). (1993). *Regresija : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Literapicta.
- Praper, P. (ur.) (1995). *4. Bregantovi dnevi. Sram : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Psihoterapevtska sekcija SZD: Sekcija za klinično psihologijo in psihoterapijo DPS.
- Praper, P. (ur.) (1997). *Ljubezem : koncepti v psihoterapiji : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Psihoterapevtska sekcija SZD: Sekcija za klinično psihologijo in psihoterapijo DPS.
- Praper, P. (1997a). Predgovor urednika. V: Praper, P. (ur.). *Ljubezem : koncepti v psihoterapiji : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Psihoterapevtska sekcija SZD: Sekcija za klinično psihologijo in psihoterapijo DPS: 5-6.

- Praper, P., Repovš, G. (1997b). Evropski standardi psihoterapevtske usposobljenosti. *Panika* (Ljubljana), letn. 2, št. 3: 39-40.
- Praper, P. (1997c). Pogovor z dr. Petrom Praperjem. *Panika* (Ljubljana), letn. 2, št. 3: 43-46.
- Praper, P. (1999). *Razvojna analitična psihoterapija*. Ljubljana: Inštitut za klinično psihologijo.
- Praper, P. (ur.) (2000). *Moč: transfer in kontratransfer v psihoterapiji : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije.
- Praper, P. (ur.) (2002). *Upanje : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije.
- Praper, P. (2002). Psihoterapija od zdravilstva do stroke, znanosti in poklica. *Panika* (Ljubljana), letn. 7, št. 1: 51-53.
- Praper, P. (2006). Predgovor. V: Korenjak, R. (ur.), Praper, P. (ur.). *Reparacija, strpnost, sprava : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije, str. [7-11].
- Praper, P. (2006a). K položaju psihoterapije v Sloveniji. *Vice Versa* (Ljublj), avgust 2006, št. 50: 38-40..
- Praper, P. (2008). *Skupinska psihoterapija – od mitologije do teorije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Praper, P. (ur.), Korenjak, R. (ur.). (2004). *Agresivnost : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije.
- Praper, P., Mrevlje, G. (1997). Klinična psihologija, psihiatrija in psihoterapija: sodelovanje ali razhajanje? *Psihološka obzorja*, 6, št. 4: 79-94.
- Pritz, A. (2002). Psychotherapy in Austria. V Pritz A, ed.. *Globalized Psychotherapy*. Vienna: Facultas.
- Ramovš, J. (1999). Anton Trstenjak. *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga: 368-370.
- Ramovš, J. (2002). Logoterapija in antropohigiena. V Bohak J, Možina M, ur. *Dialog. Zbornik Prvih študijskih dni Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: SKZP: 91-106.
- Ramovš, J. (2008). Pogrebni govor za dr. Janeza Ruglja. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, 2008, letn. 2, št. 1/2, str. 105-7.
- Ramovš, J. (2010). Logoteorija, logoterapija in antropohigiena. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- Randall, R., Southgate, J., Tomlison, F. (1988). *Skupinska dinamika v skupnosti*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij in Višja šola za socialne delavce.
- Regovec, M. (2007). Ko seks ni več tabu – jungovska analiza promiskuitete. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, letn. 1, št. 1/2: 71-82.
- Resman, D. (2008). Kognitivno vedenjska terapija anksioznih in depresivnih motenj - osnove in primer pri koronarnem bolniku. <http://www.pb-begunje.si/Osnova/file.php?id=307&db=prPONKE>
- Ribičič, V., Ribičič, M., Končnik Goršič, N. (1995). *Izbor prispevkov ob 40-letnici*. Ljubljana: Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše.
- Rugelj, J. (1977). *Dolga pot*. Ljubljana: Republiški odbor Rdečega križa Slovenije.
- Rugelj, J. (1985). *Zmagovita pot*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Rus-Makovec, M. (2005). Dinamika bolnega in zdravega v človeku z duševno motnjo - psihiatrija in sistemska psihoterapija v sodelovanju. V: Bohak J (ur.), Možina M (ur.). *Četrta študijski dnevi Slovenske krovne zveze za psihoterapijo, 3. in 4. junij 2005, Rogla. Sodobni tokovi v psihoterapiji : od patogeneze k salutogenezi : [zbornik prispevkov]*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 52-60.
- Rus-Makovec, M. (2006). Dva konteksta izraza "družinska terapija": specifična paradigma in psihoterapevtska modaliteta. *Anthropos* (Ljublj.), letn. 38, št. 1/2, str. 161-172.
- Rus Makovec, M. (2010). Osebna komunikacija.
- Rutten-Saris, M. (1992). *Porajajoči se jezik telesa*. Van Gorcum: Assen.
- Schneider, K., J. (2003). Existential-Humanistic Psychotherapies. V Gurman, A. S., Messe, S. B. (2003). *Essential Psychotherapies*. New York: The Guilford Press: 149-181.
- Soršak, S. (2009). *Hipnoterapija v svetovalnem delu*. Maribor: Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše.
- Southgate, J., Randal, R (1984). *Bosonogi psihoanalitik*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.
- Stritih, B. (1988a). Kdo je Guenter Ammon in kaj je bistvo njegovega dela. V: Randall, R., Southgate, J. *Skupinska dinamika v skupnosti --- ali - Ni treba, da so vaši sestanki tako neznosni*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije: Višja šola za socialne delavce: 67-9.
- Stritih, B. (1988b). Nekaj misli k članku Guenterja Ammona. V: Randall, R., Southgate, J. *Skupinska dinamika v skupnosti --- ali - Ni treba, da so vaši sestanki tako neznosni*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije: Višja šola za socialne delavce: 75-76.
- Stritih, B. (1992). *Skupinsko delo v procesu psihosocialne pomoči*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Stritih, B. (1993). Samoorganizacija in samopomoč - sistemski pristop v procesu psihosocialne pomoči. *Nova revija* 12: 101-134.
- Stritih, B., Možina, M. (1992). Avtopoeza: procesi samoorganiziranja in samopomoči. *Soc Delo* 1992; 31: 18-73.

- Stritih, B., Možina, M. (1992a). Zapis udeleženca drugega srečanja Balintove skupine na Poletni šoli s sistemsko teoretičnim komentarjem. *Soc Delo* 31: 98-117.
- Stritih, B., Možina, M., Žnidarec Demšar, S., Kobal, L. (1998). *Ulično delo - metoda socialnega dela: raziskava* 98/2. Ljubljana: Univ. v Ljubljani, Visoka šola za socialno delo, Raziskovalni center.
- Škodlar, B. (ur.) (2008). *Moralnost: zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije.
- Škodlar, B. (ur.) (2010). *Navezanost: zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije
- Tavčar, R., Tavčar, M. (2005). Imago partnerska terapija – nova pot k ljubezni. V: Bohak J, Možina M, ur. *Sodobni tokovi v psihoterapiji: od patogeneze k salutogenezi. Zbornik prispevkov 4. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 146-155.
- Tekavčič Grad, O., ur. (1984). *Klic v duševni stiski. Psihoterapija 12*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo.
- Varjačić Rajko, B. (2009). Intervencije v skupinski analizi. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, zvezek 3, št. 1-2: 69-80.
- Velikonja, V., Grgurevič, J., Žemva, B., ur. (1995). *Izkustvena družinska terapija*. Ljubljana: Quatro.
- Vešligaj Damiš, J. (2004). Psihodrama: bogatenje terapevtskega procesa. V: Bohak J, Možina M, ur. *Kompetentni psihoterapevt. Zbornik prispevkov 3. študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo: 113-124.
- Vešligaj Damiš, J. (2010). Psihodrama. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- Zalar, B., Praper, P., Sever, A., Musek, J., Roškar, S., Škufca, A.C., Čoderl, S. (2002). Okrogla miza: Psihologija v zdravstvu. *Panika* (Ljubljana), letn. 8, št. 1-2: 13-20.
- Ziherl, S. (1982), ur. *Zbornik seminarja za terapevte v Klubih zdravljenih alkoholikov. Psihoterapija 9*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo MF v Ljubljani.
- Ziherl, S. (1988). Koncept selfa v psihoterapiji spolnih motenj. *Psihoterapija* (Ljubl.), 16, str. 84-88.
- Ziherl, S., Česnik, S. (1987). Evaluacija hospitalnega zdravljenja alkoholikov v Centru za mentalno zdravje Ljubljana = Evaluation of the hospital treatment of alcoholics at the Mental health center. *Zdrav Vestn*, letn. 56, št. 10: 373-375.
- Žemva, B. (1994). Izkustvena družinska terapija Walterja Kemplerja. V Peternel F, Kramar M, Korenjak R (1994). *Srečanja psihoterapevtov: zbornik Psihoterapevtske sekcije Slovenskega zdravniškega društva 1990-93*. Ljubljana: Psihoterapevtska sekcija Slovenskega zdravniškega društva: 69-73.
- Žižek, S. (1982). *Zgodovina in nezavedno*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Žižek, S. (1983). Tri predavanja na simpoziju ob ustanovitvi Društva za teoretsko psihoanalizo. *Problemi*, št. 4-5: 1-38.
- Žižek, S, ur. (1983a). *Gospodstvo, vzgoja, analiza: zbornik tekstov Lacanove šole psihoanalize*. Ljubljana: DDU Univerzum.
- Žižek, S., ur. (1984). *Filozofija skozi psihoanalizo*. Ljubljana: DDU Univerzum.
- Žižek, S. (1987). *Jezik, ideologija, Slovenci*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Žižek, S. (1989). *The Sublime Object of Ideology*. London: Verso.
- Žižek, S. (1991). Dejanje kot meja distributivne pravičnosti. V: Božovič M et al, ur. Bog, učitelj, gospodar. Ljubljana: *Problemi-Razprave*, Društvo za teoretsko psihoanalizo: 207-239.
- Žorž, B. (2002). Gestalt terapija. V Bohak J, Možina M, ur. *Dialog. Zbornik Prvih študijskih dnevov Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: SKZP: 68-74.
- Žorž, B. (2010). Gestaltterapija. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.
- Žvelc, G. (2002). From withdrawal to relational contact : the psychotherapy of self-destructiveness. *Trans. anal. j.*, vol. 32, no. 4: 243-255.
- Žvelc, G. (2004). Ranljiv in težaven otrok - primer transakcijsko analitične psihoterapije. V: Praper, P. (ur.), Korenjak, R. (ur.). *Agresivnost : zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije: 243-267.
- Žvelc, G. (2007). *Razvoj integrativnega modela diadnih odnosov: doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo Filozofske fakultete.
- Žvelc, G. (2009). Between self and others : relational schemas as an integrating construct in psychotherapy. *Trans. anal. j.*, 39, 1, 22-38.
- Žvelc, G. (2010). Relational schemas theory and transactional analysis. *Trans. anal. j.*, 40, 1, 8-22.
- Žvelc, G. (2010). The Integrative Psychotherapy Scale for Assessment of Therapist's Activity. *International Journal of Integrative Psychotherapy*, 1,2.
- Žvelc, M. (2010). »Tudi jaz imam občutke«- od izogibajoče se k varni navezanosti. V Škodlar, B. (ur.) (2010). *Navezanost: zbornik prispevkov*. Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije: str. 164-179.
- Žvelc, G., Žvelc, M. (2010). Integrativna psihoterapija. V Žvelc, M., Možina, M., Bohak, J. *Psihoterapija*. Ljubljana: IPSA. v tisku.